

Kroniek

- december 2014
- jaargang 23 - nummer 54
- losse nummers € 5,50

Tijdschrift Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe

Dichter en Bauer - deel 2

De levensgeschiedenis van Lambertus

Bouwers (1900-1989) - deel 2

De stichting van de schansen in Zuidoost-Drenthe

De Opgejaagden, Bep Carla Meiboom

<i>Piet Naber</i>	Redactioneel	1
Artikelen		
<i>Anton Gerits</i>	Dichter en Bauer - deel 2	2
<i>Lambertus Bouwers</i> (1900-1989)	De levensgeschiedenis van Lambertus Bouwers - deel 2	8
<i>B.J. Finke</i>	De stichting van de schansen in Zuidoost-Drenthe	16
<i>Johan Withaar</i>	De Opgejaagden, Bep Carla Meiboom	26
Bijdrage		
<i>Henk Jeurink, Harm Joling, Henk Lanting en Wim Visscher</i>	Excursie HV Zuidoost-Drenthe 2015 thema: 'Kloosters en Ridders'	15
Bestuur		
<i>Bestuur</i>	Bestuursmededelingen en activiteiten	29

Website: Website-adres van Historisch Emmen: www.historisch-emmen.nl

P. Albers, Sterrenkamp 12, 7811 HB Emmen, 0591-610836.

M.A. Bulte, Agaatdreef 30, 7827 AE Emmen, 0591-630030.

P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen, 0591-633942.

M. Nicolai, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188.

Gelieve kopij te zenden aan:

p/a P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen: p.a.naber@home.nl.

P.M. Kraan, voorzitter, De Hietbrink 46, 7824 XT Emmen, 0591-685530,
P.Kraan@emmen.nl.

H. Jeurink, secretaris, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen,
0591-626728, henk.jeurink@online.nl.

A.H.J. Reuvekamp, penningmeester, Achter de Smidse 1, 7812 AR Emmen,
0591-633858, ton.reuvekamp@home.nl

M. Nicolai, public relations, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188.

H.J. Joling, De Klepel 458, 7811 KR Emmen, 0591-658384.

G.M. Leveling-Kortstee, Meerstraat 18, 7815 XG Emmen, 0591-647466.

Lid worden van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe?

Het lidmaatschap bedraagt € 18,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra.

Geef uw naam, adres, postcode en woonplaats en telefoonnummer per post of per e-mail op bij: H. Jeurink, secretaris, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen, 0591-626728, henk.jeurink@online.nl

ISSN-nummer *Kroniek*: 1878-7894

Redactioneel

Het laatste nummer van 2014 ligt voor u. We beginnen met een correctie. In de vorige *Kroniek* stond bij het artikel van en over Lambertus Bouwers een foto van de melkfabriek. Het betreft echter niet de melkfabriek aan de Zandsteeg (en daar zou dan die in Noordbarge mee worden bedoeld), maar het is de melkfabriek aan de Westennesschersstraat.

In dit nummer gaan we verder met de levensgeschiedenis van Lambertus Bouwers. Dit deel speelt zich nu vooral af in het Oosting Instituut in Emmen en op de boerderij van Dennenoord in Zuidlaren. Daarmee is deze biografie afgesloten.

In de vorige *Kroniek* stond het eerste deel van het verhaal geschreven door Anton Gerits, getiteld 'Dichter und Bauer'. Hierin beschrijft hij zijn verblijf in Nieuw-Schoonebeek gedurende de laatste maanden van de oorlog en de tijd erna. Ook dat wordt in deze *Kroniek* vervolgd. Als jongen van veertien jaar leverde hij zijn bijdrage aan het werk op de boerderij.

Er is altijd onduidelijkheid geweest over het ontstaan van de Emmerschans. Daarover was in het verleden een controverse tussen H.T. Buiskool (secretaris van de Oudheidkamer in Emmen) en prof. dr. A.E. van Giffen (de bekende archeoloog). Zie daarvoor ook het onlangs verschenen boek *Drie Drentse Schansen*, geschreven door Hans van Westing. Van Bert Finke kregen we een artikel toegezonden, waarin hij aantoont wanneer de Emmerschans is aangelegd.

Verder vindt u nog een bijdrage van Johan Withaar over Bep Carla Meiboom. Zij stierf in februari van dit jaar en was de laatst levende van de zestien joodse mensen die ondergedoken hebben gezeten in het Valtherbos. Zij wordt uiteraard ook genoemd in het boek *De Opgejaagden* dat in 2012 is verschenen.

Tot slot wijs ik u nog op de vooraankondiging van een excursie en op de bestuursmededelingen.

Veel plezier bij het lezen.

Dichter und Bauer - deel 2

Tijdens de hongerwinter van 1944-1945 reisde de veertienjarige Anton Gerits vanuit Den Haag naar Nieuw-Schoonebeek, waar hij tot enkele maanden na de bevrijding verbleef bij de familie Kerperien. Aan die tijd daar heeft hij goede herinneringen bewaard en hij komt nog geregeld in Nieuw-Schoonebeek op bezoek. Die herinneringen heeft hij op schrift gesteld en het verhaal geeft bij het lezen een mooi beeld van het leven in Nieuw-Schoonebeek in die tijd, gezien door een jongen uit het westen van het land. Anton Gerits, die nu in Hilversum woont, heeft het de titel gegeven 'Dichter und Bauer', omdat hij er leerde werken op de boerderij en hij in zijn latere leven ook enkele dichtbundels heeft geschreven en gepubliceerd.

In de vorige *Kroniek* heeft u kunnen lezen hoe Anton Gerits in de oorlog de reis naar Nieuw-Schoonebeek maakte en terecht kwam in het gezin van Herm Kerperien en Mina Ruwen. In dit nummer publiceren wij deel 2.

Via de in die dagen noodzakelijke omwegen kwam er al spoedig een brief aan van mijn ouders, waarin zij Kerperien kennelijk aanboden financieel bij te dragen in de kosten die ik veroorzaakte. Maar ik moest naar huis schrijven dat Kerperien van geen geld wilde horen, dat kon eventueel later wel aan de orde komen. Mina las de brief van mijn vader aan tafel hardop voor en toen zij aan het einde van

de brief was gekomen stonden haar de tranen in de ogen. 'O, 't is toch zo'n goed mens, dat kan ik U gewoon niet zeggen, trouwens hij ook,' schreef ik naar huis over mijn tijdelijke pleegouders, want zo beschouwde ik hen.

Er waren voor een stadskind meer opmerkelijke zaken waar te nemen en te ervaren. Zo meldde ik in een brief naar huis 'Het eten gaat er hier heel leuk aan toe. Bij het ontbijt gebruikt men geen bord, maar het brood legt men zo op de tafel. Middageten gaat gewoon en 's avonds wordt er een pan aardappels gebakken. Deze pan komt midden op tafel te staan en de bewoners scharen zich om de pan en ieder pikt maar tot ie genoeg heeft en dan volgen er nog een paar sneden brood.' In de namiddag was er nog een vierde maaltijd, die men 'vesper' noemde, een paar sneden brood en wat te drinken. Na het avondmaal zonk het hele

De boerderij van Herm Kerperien, waar Anton verbleef. (Collectie Bennie Kerperien)

gezin, net als bij ons thuis trouwens, geknield op de stenen vloer, de onderarmen op de zitting van een rechte stoel leunend en zo werd her 'rozenhoedje' gebeden. Hoewel de teksten van de 'Onze Vaders' en de 'Weesgegroetjes' mij overbekend waren, kon ik in het begin nauwelijks iets verstaan van de prevelementen.

Die stenen vloeren in de keuken en zitkamer werden eenmaal per week met emmers water geschrobd, waarna er zand op werd gestrooid. Mina vertelde me dat er op Oud Schoonebeek nog een vrouw was die het zand zo uit de hand in de meest kunstige patronen uitstrooide.

Die eerste weken kon ik nog weinig aan het werk bijdragen. Toch probeerde ik mij verdienstelijk te maken en Herm was van mening dat niets zo slecht is voor een jongen van mijn leeftijd dan niets doen. 'Van werken wordt niemand ziek' was zijn parool. Mina oefende daarop een matigende invloed uit. "Hij is nog zo jong, Herm," zei ze dan.

Zo moest ik in de koestal de koeien borstelen. Ik was er verbaasd over hoeveel stof zich op zo'n groot koeienlichaam verzamelde. De koeien goed schoonhouden als ze op stal staan komt de melkproductie ten goede, zo leerde Herm mij. Voor Mina schilde ik aardappelen, voor Herm sneed ik tabaksbladeren klein, zodat hij zijn pijpje regelmatig gevuld kon houden. Na enige tijd mocht ik ook leren melken. Zodra ik klaar was trok Toon Eikens na. Wat ik niet meer uit de uier had weten te halen stroomde dan in nog wat laatste straaltes in zijn emmer. Gaandeweg kreeg ik de techniek van het melken beter onder de knie en verdween de kramp in mijn handen.

Op 23 januari 1945 bleek één van de koeien aan mond en klauwzeer te lijden. Ik moest van Herm in grote letters met krijt een waarschuwing op de voordeur schrijven. Al snel waren alle koeien (zes in getal) besmet en liep de melkproductie sterk terug. Een halve emmer van zes koeien, noteerde ik. Toen ik net met een krijtje de waarschuwing in grote letters op de buitendeur had geschreven, stopte een fietser, een man met NSB-laarzen aan, voor de boerderij. Het bleek burgemeester H.M. Verbeek te zijn. Kerperien kon verklaren dat ik netjes was aangemeld en dat ik bonkaarten had meegebracht, bij de familie 'logeerde' en met een vermaning om oppassend te zijn, fietste de door

iedereen geminachte en gevreesde burgemeester verder.

Een pijnlijke les werd mij geleerd door de vrouw van de lokale wachtmeester die toentertijd het oude 'meesterhuis' van de nieuwe 'school op het Oosten' bewoonde. Onder de vele mensen uit West-Nederland die op hongertocht waren, verschenen steeds meer vrouwen niet gekleed in een rok, maar in een broek. Veel Nieuw Schoonebekers spraken er schande van en zo schreef ik voor Kerperien op de buitendeur dat vrouwen in een lange broek niet welkom waren. Woedend stootte de vrouw van de wachtmeester bij ons binnen en legde vol vuur uit door welke nood die stadsvrouwen werden gedreven en hoeveel kou en ontbering zij moesten doorstaan op hun lange tochten. Ik schaamde mij dat juist ik dat niet zelf had begrepen en onnadenkend de opdracht van Herm Kerperien had uitgevoerd. Maar het werd begrepen en ik kreeg als nieuwe opdracht de kwetsende tekst van de deur te verwijderen.

Toch deed men met de stadse mensen ook bijzonder slechte ervaringen op. Toen Mina Kerperien naar de keuken ging om een paar boterhammen klaar te maken voor twee hongerige vrouwen in lange broek (we hadden wat goed te maken, nietwaar) moest zij, toen zij in het voorhuis terugkwam constateren dat de hongerige vrouwen vertrokken waren. De linnenkast stond open en daaruit was aardig wat warm ondergoed verdwenen. Dagelijks ging ik naar de kerk, drie kwartier lopen. Ik werd daarbij niet zo zeer door godsvrucht gedreven dan wel door de behoefte een paar uur alleen te zijn, de heerlijke buitenlucht met volle teugen in te ademen en de omgeving beter te leren kennen.

Halverwege de kerk en de boerderij van Kerperien passeerde je de plek waar ooit een begraafplaats was geweest, een kleine groep bomen die een eindje van de weg af in een kring in het land stond. In het midden van die kring stond een gietijzeren kruisbeeld. Het geheel was afgezet met prikkeldraad, zodat de koeien die op het land graasden nooit bij de bomen konden komen. (Tegenwoordig rest daarvan slechts een klein monumentje met een bloemenperkje.) Het was een geheimzinnige plek, vooral als je er in het donker langs kwam leek het of er op die hoek van het land een paar reuzen

De plek met het kruisbeeld, waar ooit een begraafplaats geweest is. (Uit: Stap voor stap. Dalen en Schoonebeek, H. D. Minderhoud)

stonden. En de in oude tijden daar te rust gelegde mensen spookten er soms nog rond.

Lang geleden - alleen oude mensen herinnerden zich nog het verhaal van nazaten der betrokkenen gehoord te hebben - was er eens op een nacht een man langs gekomen die na enige tijd voetstappen achter zich hoorde. Hij keek om, doch zag niemand. Toch bleef het gevoel gevolgd te worden. Opeens voelde hij een hand op zijn schouder. Verschrikt bleef hij staan, maar er was niemand naast hem. Toen hij thuis kwam en zich uitkleedde om naar bed te gaan zag zijn vrouw dat op zijn linkerschouder vingers afgedrukt stonden. De man stierf de volgende dag aan een hartaanval.

‘Voorbeduudsels’ noemde men zulke gebeurtenissen. Sommige oudere mensen geloofden het verhaal nog letterlijk, anderen, vooral jongeren, haalden er de schouders over op en maakten er, als ze langs de bomen kwamen, weliswaar wat erg luidruchtig en alleen als ze met een grotere groep waren, grappen over. Als ze alleen waren of slechts met twee of drieën sloegen ze bij het passeren van die plek een kruis.

Omdat de honger nog steeds groot was, nam ik altijd een paar boterhammen mee om op de terugweg mijn voortdurend knorrende maag zoet te houden. Op een dag stopte een grote man op een fiets naast me en vroeg: “Zo, wie ben jij eigenlijk?”

Ik vertelde braaf dat ik uit Den Haag kwam en bij de familie Kerperien logeerde. “En kun jij niet wachten met broodeten tot je thuis bent? Hoe heet je?”

“Toon,” antwoordde ik. Ik vond, denkend aan

Toon Eikens, Anton veel te stads klinken.

“Zo, zo,” schalde de man met luide stem, “dan zullen we jou voortaan Broodtoon noemen.” Hij lachte luid om zijn vondst en zette zijn weg voort. Van die mooie bijnaam kwam ik nooit meer af. Bij Kerperien wisten ze meteen wie dat geweest moest zijn: ‘Schuren Herm’ heerboer, vlak bij de Duitse grens en later wethouder van Schoonebeek. Zijn eigenlijke naam was Johan Herman Harbers, nazaat van de Harbers die zich in 1806 als één van de eerste ‘kolonisten’ in het toenmalige niemandsland langs de Duitse grens had gevestigd.¹ Hij bouwde daar een zogenaamde schuurwoning (woning en schuur onder één dak). Een andere lezing over de oorsprong van de bijnaam luidt, dat de familie aanvankelijk samen met het vee in een schuur woonde en er pas later een woonhuis kon worden gebouwd. De Herman Harbers die mij had aangesproken had ook de bijnaam van zijn voorvader geërfd.

Ik ontdekte al gauw dat veel bewoners van Nieuw Schoonebeek bijnamen hadden. Een timmerman, wiens werkelijke naam ik zelfs niet kende, werd door iedereen aangeduid met ‘Timmer Hein’ en een zekere Scherpen, wiens voorvaderen kennelijk kleermakers waren geweest heette ‘Snieder’. Met zijn zoon, ook een Toon, raakte ik bevriend en ik kende hem alleen als ‘Snieder Toon’. Hij trouwde later met Lies Steffens (van Steffens Minne) en betrok een woning tegenover de kerk, waar ik deze dierbare vrienden nog wel eens bezocht als ik weer eens een rondje Nieuw Schoonebeek deed. Later verhuisden zij naar Boschhof, aan de Kerkzijde. De broeders waren intussen weer teruggefietsd naar Den Haag en hadden mij beloofd ook bij mijn ouders een zak rogge af te geven.

De gedachten aan de hongerige mensen die thuis waren achtergebleven liet mij niet los. Op 28 januari schreef ik naar huis: ‘Lieve vader, hier wou ik nog even wat voorstellen. Ik weet natuurlijk niet hoe U er thuis precies voorstaat, misschien is m’n voorstel heel niet goed, maar toch wou ik het nog even gauw hier onder zetten. De Ortskommandant in Den Haag is ’n heel goed mens, dat weet ik

*Boerderij van Johan
Herman Harbers
(‘Schuren Herm’)
(Uit: Nieuw Schoone-
beek, Boerderijen en
bewoners)*

zeker.’ (Hoe zou ik dat geweten hebben? Wellicht van een politiemann die uit Den Haag kwam, via Schoonebeek op weg naar huis was en die ik bij de kerk had gesproken en die op mijn verzoek een brief voor mijn ouders had meegenomen). ‘Als U nu ’ns brutaalweg ’n IJssel-Ausweisz vroeg en dan Anneke (mijn vier jaar jongere zus) achter op de fiets hier heen bracht en dan met rogge of zo terug.’ Vervolgens gaf ik uitvoerig aanwijzingen over de te volgen route en adressen van de mensen, waar ik met de broeders had gegeten en geslapen. Daar kon vader best aanbellen en dan zouden ze hem vast ook helpen, zo redeneerde ik. En zo gebeurde het. Toen mijn vader met mijn zus arriveerde, was de familie Veenker onmiddellijk bereid haar in hun gezin op te nemen. Ook Dorus Veenker en zijn vrouw bleken even goede pleeg-

ouders voor mijn zus als de Kerperiens voor mij waren.

Vader bleef een dag rusten, maar niet langer, want het gerucht ging dat de IJsselbrug voor alle burgerverkeer, inclusief voetgangers, zou worden afgesloten. Intussen liep ik bij de boeren rond om wat voedsel te vergaren. Bij ‘Schuren Herm’ kreeg ik een flinke zak rogge.

“Hoeveel kost dat ?” Ik moest mijn hand ophouden en ‘Schuren Herm’ gaf er met zijn grote vereelde hand een enorme klap op en riep één gulden! “Tevreden?”

“Nee,” zei ik, “nu moet u uw hand ophouden.” Schaterlachend deed hij het en met alle kracht die er in me zat sloeg ik toe.

“En nu naar je vader,” lachte hij en nam mijn gulden niet aan. Sindsdien kwam ik veel bij ‘Schuren

*Boerderij van de fa-
milie Veenker. In dat
gezin werd de zus van
de schrijver tijdens de
hongerwinter opgeno-
men. (Foto uit: Nieuw-
Schoonebeek, boerde-
rijen en bewoners)*

*Boerderij in Nieuw-Schoonebeek
omstreeks 1946*

Herm' over de vloer, mede vanwege zijn aardige dochters. Vooral op de oudste, Clara, raakte ik gesteld. Zij was, vijf jaar ouder dan ik, als een jonge moeder bezorgd over ieders welbevinden, maar tevens een goedlachse soort oudere zus.

Ook van de buurman van Kerperien, Herman Jan-ning, kreeg ik een flinke schepel rogge.

Mijn vader reed terug naar Den Haag op een fiets, zwaar beladen met voedsel. Later hoorde ik dat hij op die terugweg een nacht in de open lucht een dutje had gedaan. Toen hij behouden thuis arriveerde, had net (op 3 maart 1945) het grote bombardement op het Bezuidenhout plaatsgevonden. Het wierp een schaduw over de vreugde om het voedsel dat vader ongeschonden langs alle controles had weten te loodsen. Thuis begonnen de laatste zware maanden van de Duitse bezetting. Vanaf dat moment (mijn laatste brief dateert van 5 maart 1945) was contact met thuis niet meer mogelijk en begon voor mij een periode, waarin ik intensief genoot van het boerenleven, een periode die ik ook nu nog als één van de gelukkigste uit mijn leven beschouw.

3. Aan het werk

Het zwaarste werk dat ik in de eerste maanden te doen kreeg was helpen bij het turfsteken. Toon Eikens stond dan in een diep gat, waarvan de bodem langzaam onder water kwam te staan. Hij bracht, met laarzen aan in het water staande, met machtige zwaaien van zijn gespierde armen telkens een steekschop met twee natte kluiten veen in de vorm van een turf op de rand van het gat. Daar stond ik om ze vervolgens op een zogenaamde slagkruier, een lange kruiwagen die wel een bodem had en aan het eind een opstaande wand, maar geen zijwanden of voorwand, te leggen en af te voeren. Op een slagkruier passen ongeveer twaalf natte turven die ik naar een stukje grasland verderop

moest rijden en daar moest deponeren door de slagkruier naar één kant om te slaan. Zo kwamen de natte turven in lange rijen te liggen, waarbij elke volgende rij een beetje mocht leunen tegen de voorafgaande. Om de vier of vijf rijen werd er een smal looppad opengelaten, waar je later tussendoor kon gaan. Waarvoor dat nodig was, zou ik spoedig ontdekken.

Op de terugweg naar de plek, waar alleen Toon Eikens' hoofd boven het maaiveld uitstak, moest ik van Herm Kerperien de kruiwagen achter me aan trekken.

"Dat maakt je schouders breed," zei hij, "en het dwingt je rechtop te lopen. Van maar steeds een kruiwagen voor je uit duwen word je op den duur krom." Ik was toen nog een schriel stadsjongetje en enige fysieke uitbouw en correctie leek wel aan te bevelen.

Zo kruide ik, naar mijn schatting, in dat voorjaar circa 15.000 turven af. Maar het ergste zou nog komen. Het zogenaamde 'ringen'. Als de wind de rijen turven wat had gedroogd, moesten we ze in stapeltjes leggen. Twee turven op kleine afstand naast elkaar, de volgende twee er haaks bovenop en zo om en om tot er een torentje van tien tot twaalf turven hoog was gemaakt. (Zou daar de uitdrukking 'een ventje van een paar turven hoog vandaan komen?) Dagenlang liepen we gebukt tussen de rijen tot alle liggende turf was omgezet in torentjes. Zo bleef de turf opnieuw enige tijd verder drogen. Daarna volgde het 'omringen', de bovenste turven onder, de onderste boven. Dan opnieuw enige tijd drogen. Daarna volgde het vervoer naar de stapelplaats. Eerst werden de nu droge turven op een wagen geladen en zo, lading na lading, vervoerd naar een plek op het erf, niet te ver verwijderd van de boerderij, waar alles weer met de hand werd afgeladen en tot een zogenaamde turfbult gestapeld.

Langzaam groeide een donkerbruin, massief, raamloos huis van turf, zo gestapeld dat van het voltooid bouwwerk bij regen alleen het dak nat werd en het water langs de schuin aflopende zijwanden afdroop naar de grond. Een moeilijk architectonisch karwei dat onder leiding van Toon Eikens stond.

Een eigenschap van droge turf is, dat ze hard is

De rooms-katholieke kerk in Nieuw-Schoonebeek met het oude kerkhof. De weg is nu de Europaweg richting Duitsland.

met kleine, venijnig scherpe uitsteeksels en dat er bij het hanteren ervan veel fijn, maar scherp gruis loskomt. Na de turfcampagne hadden we nog weken last van rode, licht ontstoken oogleden en vooral pijnlijke nagelringen. Toch beleefde ik aan dit alles een bijzondere voldoening. Het samen de ontberingen dragen om uiteindelijk iets tot stand te brengen dat nut zou hebben, de goedmoedige grappen die er tijdens het werk werden gemaakt, het schiep allemaal een sfeer van eensgezindheid, waarin ik floreerde als nooit te voren. Het beantwoordde aan het beeld dat ik mij van het landleven had gevormd. Ik wist alleen niet dat het zoveel pijn kon doen aan armen en benen, in je rug en aan je ogen. Het romantisch gekleurde beeld dat ik uit streekromans en sommige gedichten daarover had opgedaan werd voorgoed gecorrigeerd. Ik kreeg een diep respect voor de mensen die op die manier zorgden voor de voeding van velen, tot de 'nieuwe tijd' de boeren zou verleiden die pijn in armen, rug en benen te vervangen door vervetting en maagverzakkingen, veroorzaakt door het langdurig zitten op over het veld hobbende machines. Zelfs het melken van de koeien zouden ze aan machines gaan overdragen. Ze zouden alleen nog naar smeerolie ruiken, niet meer naar mest en zweet. Pas toen het zover was gekomen, werd ik uiteindelijk toch blij geen boer te zijn geworden.

Na de turfcampagne werd ik een aantal weken schaapherder. 's Morgens vroeg vertrok ik met een twintigtal schapen langs de bouwgronden naar de hei, die zich uitstrekte tot aan Schoonebeker-veld, waarbij Max, de hond, mij hielp de schapen van het bouwland af te houden. Daar, weg van de bewoonde wereld, zwierf ik rond, leerde zien dat elk schaap, net als mensen, een eigen gezicht en postuur heeft en dat je ze na enige tijd moeiteloos uit elkaar kunt houden en dan ook begrijpt waarom Kerperien ze stuk voor stuk een eigen naam heeft gegeven.

Op de hei was slechts één kleine hoeve, waar het gezin van 'Steffens Henk' (Gert Hendrik) woonde met één dochter, Lies, van een jaar of zeventien. Vanuit hun kleine kamer kon ik door het raam kijkend mijn kudde in het oog houden, waarvan ik

dankbaar gebruik maakte en menig uur doorbracht bij die gastvrije mensen. De aardige jonge dochter schonk mij thee en leerde mij geduldig wol spinnen op een spinnenwiel. Een lastig karwei, vooral als je een draad van gelijkmatige dikte wilt vormen. Dat zij daarbij achter mij staande, over mij heen boog om mijn handen te sturen en ik links en rechts van mijn hoofd haar twee omvangrijke borsten voelde - op het dorp zeiden ze: "Die valt nog eens voorover," - wekte bij mij nog geen oncontroleerbare lusten. Ik wilde leren spinnen.

Aan Herm en Mina Kerperien had ik méér dan een tweede ouderpaar, vooral omdat zij mij ook hun zorgen toevertrouwden en me als gelijke begonnen te behandelen. Er ging een wereld voor mij open: ik werd voor vol aangezien en hoewel de Kerperiens en me absoluut veilig door de oorlogstijd heen wilden helpen, lieten zij mij niets merken van hun bezorgdheid en gunden zij mij een ruime vrijheid.

Mina sprak me eens ernstig toe en hield me voor dat ik van mijn vrijheid verstandig gebruik moest maken. Slechte vrienden konden een slechte invloed op mij hebben en slechte vriendinnen waren nog gevaarlijker.

(Laatste deel: in de volgende *Kroniek*)

Noot

- 1 Minderhoud, H.D., 'Schoonebeek de eeuwen door. Grepen uit de geschiedenis van dorpen en buurtschappen. Schoonebeek', in: De Spiker, (1980), blz. 89.

door
Lambertus Bouwers

De levensgeschiedenis van Lambertus Bouwers - deel 2

(Geboren 9 maart 1900 - overleden 16 oktober 1989,
waarschijnlijk opgetekend omstreeks 1984/1985)

In zijn boek *Het Verleden Verlicht* over Zuidbarge publiceerde Ton Reuvekamp gedeelten uit de autobiografie van Lambertus Bouwers. Lambertus (Bert) wordt in Zuidbarge geboren als zoon van een keuterboer, maar weet zich ver op de maatschappelijke ladder op te werken. Hij beschrijft levendig hoe hij onder burgemeester Bouma het Oosting Instituut gestalte geeft en later bedrijfsleider wordt op de proefboerderij Dennenoord te Zuidlaren. Omdat de hele biografie een mooi beeld geeft van het leven in Zuidoost Drenthe tijdens het interbellum, is besloten het hele verhaal in twee gedeelten in de *Kroniek* te plaatsen. Het eerste deel heeft u in de vorige *Kroniek* kunnen lezen.

Intussen was het al 1927 geworden. Ik had toen al enige tijd een verhouding met Jantje Wierts. Wij hielden veel van elkaar en dat werd nog sterker toen ik bij de fam. Wiggers was. Toen werd het echt verkering en langzamerhand begonnen we al uit te kijken naar een andere werkkring. Een boerenbedrijf huren daar zagen wij tegenop, omdat het in die jaren heel slecht was gesteld op de boerderijen. De producten waren erg goedkoop en voor veel boeren was het heel moeilijk het hoofd boven water te houden. Intussen kwam er iets

anders opdagen. Toen burgemeester Bouma van Hoogeveen in Emmen kwam, begon er leven in de brouwerij te komen. Hij was een ondernemend man. Hij maakte plannen om echt iets te doen voor de arbeiders, die er in de gemeente Emmen heel slecht aan toe waren. De werkloosheid was zeer groot. Velen moesten van de steun leven en dat was niet veel: f. 10,00 in de week! Het was echt crisistijd. Colijn, met zijn regering, probeerde wel de economische toestand te verbeteren, door voor de arbeiders de werkverschaffing in te voeren. Voor de arbeiders kwam er toen tijdelijk wel meer werk, maar het loon was niet hoog. De gemeente Emmen bestond voor meer dan de helft uit een arbeidersbevolking. Burgemeester Bouma vond dat daar wat voor gedaan moest worden. Na verschillende vooraanstaande mensen uit de pluimveewereld geraadpleegd te hebben, kwamen ze al spoedig met plannen. De familie Oosting, die van deze plannen hoorde, stelde voor het oud-notarishuis met een paar hectare land ter beschikking te stellen voor de bevordering van de pluimveeteelt in de gemeente Emmen.

*Het Oosting Instituut voor kleinveeteelt.
Het notarishuis.*

Bouma was hier heel blij mee en al spoedig werden prominenten in de pluimveeteelt in Nederland aangezocht om het bestuur te vormen voor de oprichting van 'Het Oosting Instituut' voor de pluimveeteelt in de gemeente Emmen. Het kreeg eind 1927 zijn beslag. Er werden in de tuin al spoedig kippenhokjes geplaatst voor een te houden wedstrijd in de tuin achter het notarishuis. Maar er was nog geen bedrijfsleider. Die werd al spoedig gevraagd in de *Emmer Courant*. Niet dat ik nu veel voelde voor de kippenhouderij, maar ik heb toch tegen de conciërge van het gemeentehuis gezegd dat ik er wel voor voelde. Er kon eens toekomst in zitten. Het landbouwbedrijf trok mij eigenlijk wel meer dan de kippenhouderij. Al spoedig kreeg ik bericht dat ik op het gemeentehuis moest komen. Van der Heide, de conciërge van het gemeentehuis die ik goed kende, en hij mij, kwam bij mij om te zeggen dat ik op het gemeentehuis moest komen. De burgemeester had gezegd: ik mocht wel, midden uit het werk, op mijn klompen komen. Dat deed ik natuurlijk niet. Ik kleepte mij zo netjes mogelijk en ging naar de burgemeester. Hij ontving mij heel vriendelijk. Een sollicitatiebrief had ik niet geschreven. Maar daar wist de burgemeester wel raad op. Hij zei tegen mij: "Ik ga even tien minuten weg. In die tijd schrijf jij de sollicitatiebrief."

'O, mens,' dacht ik, 'hoe krijg ik dat klaar?' Na tien minuten kwam hij terug en vroeg mij of ik de brief af had. Ik zei: "Nog niet helemaal." "Geef maar op," zei hij, "ik zal hem wel afmaken."

Hij las en zei: "Het begin is goed en ik twijfel niet of het eind zou ook wel goed worden."

Ik ging naar huis met de gedachte: wat is dat een wonderlijke kerel. Maar ik kreeg niet direct de benoeming. Een week erna kwam Van der Heide, de conciërge, weer bij mij en overhandigde mij de brief, waarin stond dat ik benoemd was tot bedrijfsleider van 'Het Oosting Instituut voor kleinveeteelt' te Emmen. Ja, ik was er blij mee.

Het Oosting Instituut voor kleinveeteelt

Met de familie Wiggers, die natuurlijk wel op de hoogte was van mijn voornemen, heb ik deze zaak besproken en met wie de zaak al spoedig tot een

goed einde kon worden gebracht. De werkzaamheden in de boerderij waren al ver gevorderd. De aardappeloogst was ten einde. Het winterkoren was ingezaaid en zo kon ik mij gemakkelijk losmaken. Eind oktober trad ik in dienst van het Oosting Instituut.

Maar ja, ik was nog alleen. Dat ging eerst wel. Jantje kwam 's avonds wel eens bij mij om wat huiswerkzaamheden te doen en allerlei andere dingen, de huishouding wat inrichten en wat dies meer zij. 's Avonds hield ze mij wat gezelschap en dan kwam Bouma, de burgemeester, wel eens even kijken. Hij maakte zo ook kennis met mijn aanstaande vrouw. Hij drong direct aan op trouwen, maar Jantje zei: "Dat wil mijn moeder nog niet hebben."

"Nou," zei Bouma, "zeg je moeder maar dat ik het zeg."

Mede door deze aandrang werd er wel ernstig over gesproken tussen ons beiden en kwam er ook spoedig een beslissing. Na enige tijd kwam 's avonds een ambtenaar van de burgerlijke stand bij ons thuis om ons in te schrijven voor het huwelijk. De datum werd vastgesteld op 8 december 1928. Naar een woning behoefden wij niet te zoeken. Wij konden direct intrek nemen in het Notarishuis. Op zaterdag 8 december zijn wij voor de wet getrouwd en zondag 9 december in de kerk. Ds. Binnema verrichtte de plechtigheid in de kerk aan de Wilhelminastraat, in een gewone middagkerkdienst. De preek werd gehouden over catechismus zondag 10.

En zo namen wij 's avonds intrek in het notarishuis. Wij bewoonden maar een gedeelte van het gebouw: een keuken, woonkamer en twee slaapkamers; alles beneden. Boven waren er ook

nog vier grote kamers. Ook had ik een flinke kantoorruimte om de boeken voor het bedrijf bij te houden, benevens alle correspondentie met die pluimveehouders, die aan de legwedstrijden op het Oosting Instituut deelnamen. Tien dubbele kippenhokjes werden hiervoor gebouwd, zodat wij twintig legtomen konden plaatsen. Elke toom bestond uit zeven kippen. Deze kippen kwamen van de beste fokkers uit Nederland. Eind augustus werden ze ons toegezonden. De eierproductie van de tomen liep over een vol legjaar. Elke avond werden deze eieren van elke toom geteld en gewogen, zodat niet alleen de hoeveelheid eieren, maar ook het gewicht werd vastgesteld, van elke kip afzonderlijk. Dat vroeg elke avond heel wat tijd en administratie; en dat ging zo een heel jaar door.

*Burgemeester
Bouma in het
Oosting Insti-
tuut*

Aan het eind van de proefperiode werd het resultaat van elke toom vastgesteld, nl. het getal eieren en het gewicht van de eieren per kip afzonderlijk, gedurende een heel jaar. Daar was altijd een winnaar bij. De kippen werden alle aan de eigenaren teruggezonden.

Daarnaast hadden wij ook een legdemonstratie. Dat ging zo in zijn werk. De pluimveehouders, die daaraan deelnamen, stuurden ons 100 eieren, die wij op het Oosting Instituut in de broed-machinerie lieten uitbroeden. De geboren kuikens werden door ons opgefokt en de hennen er later uitgeschift. Als deze hennen volwassen waren werden ze alle geringd. En zo kwamen ze dan in hokken, waarin 50 stuks konden worden geplaatst. Net als bij de legwedstrijdkippen waren er legnesten, waar ze wel in konden, maar er niet weer uit. De kippen hadden allen een ring om de poot met een nummer, en zo kon je weer controleren wie de meeste eieren legde.

Naast de legwedstrijdkippen en de kippen van de legdemonstratie hadden wijzelf ook nog een groot aantal kippen; dat was meer om de kipperassen met elkaar te vergelijken, namelijk Witte Leghorn, Barnevelders, Rode Island Red. Ik behoefde dit werk niet alleen te doen. Wij hadden er vier jongens bij in de leeftijd van 16 - 20 jaar, die het dagelijkse werk deden en die stuk voor stuk met plezier werkten. De tijd waarin wij toen leefden, was slecht. Veel werkloosheid en ook bij werk geen hoog loon. Burgemeester Bouma, waar ik al eerder over vertelde, was een optimist. Hij zou die arbeiders aan een bestaan helpen en dan speciaal in de kippenhouderij. Overal in de gemeente werden affiches geplaatst waarop stond: 'Iedere Arbeider 300 kippen'. Daarnaast gingen de burgemeester en ik 's avonds ('s winters) spreekbeurten houden in verschillende plaatsen in de gemeente. Hij had een filmtoestel, dat hij dan bediende, waarbij allerlei kippenrassen op het doek werden geprojecteerd. De tekst daarbij moest ik verzorgen. Je begrijpt wel dat ik van te voren studie gemaakt had van verschillende kippenrassen, zoals Wyandottes, Witte Leghorn, Barnevelders en Rode Islanders; dat waren toen in die tijd de beste legrassen. Wij hadden altijd over de honderd

bezoekers in zo'n samenkomst.

Het ging eerst wel aardig met de kippenhouderij in de gemeente. Overal verrezen kippenhokken en daar waren arbeiders in de gemeente (de één wat beter dan de ander) die al een behoorlijk bestaan hadden in de kippenhouderij. Op het Oosting Instituut kregen wij ook nogal wat bezoek. Geen wonder, want wij hadden een model kippenhouderij, waar heel wat te zien was. Ik ging ook wel eens een bezoek brengen aan de kippenhouders in de gemeente, en bekeek hoe alles reilde en zeilde. In Barger-Compas hadden wij ook een klant zitten, daar kwam ik nogal eens wat vaker. Deze man, een veenarbeider, had een groot gezin (tien kinderen) en wilde graag wat bijverdienen. Hij had 300 kuikens van het Oosting Instituut gekregen en toen moest ik deze man wat begeleiden bij de opfok van zijn kuikens. Ik kwam daar om eens te zien hoe hij de kuikens grootbracht. Hij zag mij aankomen en kwam mij buiten al opwachten. Ik zeg tegen hem: "Oosterrood, waar heb je de kuikens?"

Er was geen schuur, er was niets dan een vervalLEN woning, een krot. Ik dacht al: 'Daar zal wel niets meer van leven'.

"Kom maar binnen," zei hij, "dan zal ik je wat laten zien."

Wij kwamen door een gangetje in de woonkeuken-, de enige woonruimte; daar had hij de kachel branden. Hij had gaas in een ronde boog om de kachel gespannen en in die ruimte om de kachel liepen 300 kuikens. In dezelfde ruimte moesten ze wonen, eten en slapen. Hoe bestaat het, en toch is alles goed gegaan.

Intussen vertelde ik het hele verhaal aan de burgemeester en die kwam er zo van onder de indruk, dat hij direct opdracht gaf deze man aan een kippenhok te helpen. Dat gebeurde al spoedig en wat deze man blij was, nou en of!

Intussen kreeg ik al meer werk. Er kwam een broedmachine, waarin 5.000 eieren konden worden uitgebroed. Daar was ook heel wat werk mee; maar ach, dat ging van een leien dakje. Voor het eigen bedrijf moesten we de benodigde aantallen op peil houden en de rest werd aan pluimveehouders verkocht.

In vier jaar hadden wij op het Oosting Instituut een groot voorbeeldkippenbedrijf opgebouwd, van waaruit veel voorlichting werd gegeven aan de pluimveehouders in de gemeente. Wekelijks moest ik een artikeltje schrijven in de *Emmer Courant* betreffende de kippenhouderij. In de eerste tijd moest ik het ontwerpartikel voor taalcorrectie sturen aan de burgemeester; daarna werden ze geplaatst. Veel correcties werden niet aangebracht. Dit heeft een halfjaar geduurd en toen vond de burgemeester het corrigeren niet meer nodig. Ik kon dus mijn gang gaan.

Ik zou er nog wel meer kunnen vertellen van ons verblijf op het Oosting Instituut, maar daar kwam na vier jaar iets anders naar voren. Op de Stichting Dennenoord werd een bedrijfsleider gevraagd en daar voelden wij wel wat voor. Het kippenbedrijf was ook wel wat eenzijdig. In een boerderij heb je wat meer variatie. Maar ja, wij waren helemaal onkundig wat Zuidlaren betreft. Ik ging deze zaak voorleggen aan burgemeester Bouma, mijn chef dus. Toevallig was hij net voorzitter van het Stichtingsbestuur van Dennenoord. Ik praatte met hem daarover en hij wilde ons wel aanbevelen. Dus wij gingen solliciteren. Dat was eind 1932. Na enige tijd kregen wij bezoek van het hele stichtingsbestuur van Dennenoord. Als voorzitter van dit bestuur was burgemeester Bouma er ook weer bij, verder de heren Bos van Wildervank, eigenaar van een goot landbouwbedrijf; de geneesheer-directeur Wetter van Dennenoord met nog een paar bestuursleden. Dat was hoog bezoek op het Oosting Instituut. Na aankomst wilden ze eerst het kippenbedrijf zien. Ik heb hen alles laten

zien en ze hadden wel belangstelling voor alles en nog wat. Broedmachines, de opfok van kuikens, legwedstrijden, legdemonstraties enz., enz. Ik kreeg een pluimpje dat alles er zo netjes uitzag. 't Was ook een voorbeeldbedrijf, ja, ja. Daarna gingen wij binnen en werd ik ondervraagd naar de beweegreden van het solliciteren naar bedrijfsboer op Dennenoord. Ja, wat moest ik daarvan zeggen? Ik heb altijd met plezier gewerkt in het kippenbedrijf, maar eenzijdig was het bedrijf wel; het was alleen maar kippen en eieren. Een landbouw- en veehouderijbedrijf had veel meer variatie en daar kon je ook nog kippen houden. Nu, de heren zouden mij nog graag wat vragen willen stellen. Bos, de landbouwdeskundige herenboer, nam mij onderhanden. Hij stelde mij allerlei vragen over het boerenbedrijf, die ik best kon beantwoorden. Toen ging hij er wat verder op in en vroeg mij naar de meststoffen, die een gewas nodig had: aardappelen, rogge, tarwe, haver enz. Nu dat was voor ieder gewas vrijwel gelijk, namelijk fosforzuur, kali, kalk en stikstof. Dat gaf voor mij geen moeilijkheden. Nog even wat verder gepraat te hebben over de werking van de meststoffen in de grond, kwam burgemeester Bouma opmerken: "Bos, je moet hem wat anders vragen; dit weet hij wel. Je moet hem vragen wat in artikel 2 van de geloofsbelijdenis staat."

"Nu," zei Bos, "wat staat daarin?"

Ik zei: "Dat je God kunt leren kennen uit de natuur en de Heilige Schrift." Toen was het vragen direct afgelopen.

En nadat de heren onderling nog wat door praat-

ten en ik intussen afscheid van hen nam, ging ik weer aan het werk. Ook zij verlieten al heel gauw het Oosting Instituut. Nu maar afwachten. Maar dat duurde niet lang. Na een week of drie had ik de benoeming tot bedrijfsboer op de Stichting Dennenoord in bezit.

Al spoedig maakten wij plannen om een bezoek aan Dennenoord te brengen. Klaas Fidder en de vrouw, goede bekenden van ons, zijn met ons geweest. Zij hadden een auto en gingen geregeld naar Dennenoord. Zij hadden namelijk een familielid, als patiënt werd verpleegd op Dennenoord. Voor ons was de boerderij het doel van het bezoek. De boerderij stond aan de westkant van de Stichting en was wel te vinden. Een prachtboerderij met bijbehorende stallen, waarin zo'n 150 varkens werden gehouden.

Wij hebben alles in ogenschouw genomen, ook de landerijen, die erbij hoorden, ongeveer 25 ha. Wij hadden ons gemeld bij de huismeester, de heer Hosmar, en die heeft ons alle mogelijke inlichtingen gegeven over de boerderij, hoe het allemaal reilde en zeilde. Het was december, toen wij dit bezoek brachten. Wij moesten ons losmaken van het Oosting Instituut. Mijn opvolger was Berend de Boer van Oranjedorp. Zijn vader, Willem de Boer, had daar een klein boerderijtje. Intussen bereidden wij ons voor op het vertrek naar Dennenoord, in Zuidlaren.

Op 15 januari 1923 zijn wij uit Emmen vertrokken. Broer Hendrik had een vrachtwagen en die heeft ons met alle hebben en houden naar Dennenoord te Zuidlaren gebracht.

Wij hadden toen twee kinderen, Margien en Miny. Dat was een hele verandering, vanuit een oud notarishuis in Emmen naar een prachtboerderij op Dennenoord, Zuidlaren. Het woongedeelte bestond uit een voorkamer, een slaapkamer en een woonkamer met gang er tussen. Eén slaapkamer beneden en drie slaapkamers boven. Beneden was ook een kantoor voor het bijhouden van de admi-

De boerderij van de psychiatrische inrichting te Zuidlaren, ook wel Stichting Dennenoord genoemd.

nistratie met een grote schuurruimte er achter. Na de eerste overnachting was voor eerst alles wel wat vreemd, maar voor de kinderen wel in het bijzonder. Toen ze 's morgens beneden kwamen, begonnen ze allebei te schreien en ze meenden het ook. Het was een hele toer om ze rustig te krijgen, maar dat lukte toch en na een paar dagen waren ze al helemaal gewend. In de grote tuin konden ze spelen dat het een lieve lust was. Maar de winter werd wat strenger. Dus moesten zij maar thuisblijven. Mijn vrouw en ik konden alles wat rustig bekijken. Het werk buiten lag helemaal stil; alleen de varkens en de paarden moesten verzorgd worden en daar was een arbeider voor, die alles deed. Al spoedig leerde ik het personeel kennen: R. Wiekamp, R. Ploeg, St. Rutgers en Sluiter. R. Wiekamp was chauffeur op de vrachtwagen en Rutgers, Ploeg en Sluiter werkten op de boerderij. Sluiter verzorgde de varkens, ongeveer 150 stuks. Rutgers en Ploeg werkten in de landbouw. 's Zomers werden zo'n vijftien stuks koeien geweid in het Molenmeer, een oppervlakte grasland van ruim 6 ha. Deze dieren werden speciaal geweid voor de slacht. Ze werden gekocht op de veemarkt in Groningen. De slager en ik gingen altijd naar de markt, elke week, dat was dinsdags. In het voorjaar werden ongeveer vijftien koeien voor de vetweiderij gekocht. Succesievelijk werden deze dieren in de herfst geslacht, sommige wel wat eerder, als ze slachtrijp waren. Elke week werd één koe geslacht en twee varkens. Dus moesten wij praktisch elke week naar de Groninger markt, want daar kochten wij al het slachtvee. Een koestal was er niet in de boerderij.

Maar daar werd al spoedig in voorzien. Er was naast de varkensstallen wel schuurruimte, maar die werd benut voor het opbergen van bedrijfsgereedschappen. Ik deed al gauw een voorstel aan de huismeester om voor de bedrijfsgereedschappen een open schuur te bouwen en van de bestaande ruimte een koestal te creëren. De huismeester was direct enthousiast en ook de directeur Wetter stemde daarmee in. Al spoedig werd de schuurruimte ingericht als koestal, waarin twaalf dieren geplaatst konden worden. Zo konden wij ook 's winters koeien slachten van eigen stal. Voor de

landbouwwerktuigen werd, vlak bij de boerderij, een open schuur gebouwd. Zo was dat ook weer opgelost.

Ik had wat dit betreft alle medewerking van de huismeester (Hosmar), maar ook van de directeur. Het Molenmeer was weiland, 5 ha. Dit weiland werd altijd verhuurd aan een boer uit Westlaren, Koning genaamd, die er 's zomers koeien weidde. De pachtwet was er nog niet en zodoende konden wij de huur opzeggen. Je moet de grond ook leren kennen, voor je eruit kunt halen wat erin zit. Er was een laag gedeelte bij, dat bij veel regen wel eens een plas te zien gaf. De afwatering was niet wat je noemt honderd procent, maar dat werd zo goed mogelijk verbeterd. Bij een goede bemesting konden wij er 's zomers vijftien à zestien koeien weiden, die, als ze slachtrijp waren, op Dennenoord werden geslacht en door de inwoners van Dennenoord werden geconsumeerd.

De oppervlakte bouwgrond, die aaneengesloten achter de boerderij lag, was ongeveer 16 ha. De vloeivelden, achter op de plaats, werden gebruikt voor de tuinderij. Op het terrein van Dennenoord lag ook nog een stuk bouwland tussen de gebouwen, 1 ha groot. Dan was er ook nog een ha bouwland achter het Sanatorium, groot 1 ha, genaamd 'Kamp 14'. Zo zijn we begonnen op Dennenoord.

Na enkele jaren hierop geboerd te hebben stelde ik een plan aan de directie voor, namelijk om het 'Notarisbos' (oppervlakte ongeveer 5 ha) te kappen. Er groeiden dennenbomen op en verder wat struikgewas. Dit perceel lag aansluitend aan de boerderijgrond; alleen een zandweg scheidde de percelen. Ik heb ook dit weer voorgesteld aan bestuur en directie en dit werd direct toegestaan. De arbeidstherapie voor de patiënten was in opkomst en die kon zo ook benut worden. Het buitenwerk voor de patiënten was toen in opkomst en zo werd al spoedig besloten om het 'Notarisbos'

*Lambertus Bouwers en zijn vrouw
Jantje Wierts in 1931*

in cultuur te brengen, dat wil zeggen: de bomen moesten worden gekapt en de grond aangemaakt. En zo werd een groep mannelijke patiënten door het hoofd voor het buitenwerk, de heer Vossebelt, uitgezocht, die voor dit werk geschikt was. Het buitenwerk voor de patiënten was toen juist in opkomst. Het was een hele opgave, maar al spoedig werd begonnen de bomen te verwijderen. Na het kappen van de bomen en het struikgewas moest de grond ontgonnen, gespit, worden. Daar werd al spoedig mee begonnen. De diepte, waarop de grond gespit werd, was ongeveer 30 à 40 cm. Vossebelt, hoofd buitenwerk, zorgde voor een groep patiënten.

Er moest ook nog een oppervlakte geëgaliseerd worden. Een groep patiënten was met de gehele oppervlakte ongeveer een jaar bezig.

Het eerste jaar werd er een flinke hoeveelheid compost van Wijster voor de bacteriewerking opgebracht en zo werd er een goed stuk bouwland van 5 ha aan de boerderij toegevoegd.

Ook achter het Sanatorium lag nog 1 ha braakliggende bouwgrond. Ook dit werd in cultuur genomen. Naast het 'Notarisbos' lag een perceel

bouwland van 5 ha en dat konden wij huren. En dat gebeurde. De totale oppervlakte van de boerderij was toen 28 ha groot. De gewassen, die daar verbouwd werden, waren aardappelen, rogge, haver, gerst en koolzaad. Het laatste werd niet veel verbouwd. In de oorlogstijd maakten wij er wel gebruik van om wat olie te krijgen voor de consumptie.

Wij werkten veel met een groep patiënten van Dennenoord. Een verpleger had daarbij het toezicht. Alle werkzaamheden werden vrijwel door de patiënten gedaan: aardappelen poten, schoffelen bij het opgroeien en aardappelen rooien als ze rijp waren in de herfst. Het paardenwerk (want er was in de eerste jaren nog geen trekker, die kregen wij pas in 1959) werd verricht door een patiënt, een boerenzoon uit Groningen, die zijn werk als ploeger met twee zware Belgen wel kon laten zien. Hij was een echte liefhebber van paarden.

Toen wij in 1959 een trekker kregen, die achter de boerderij in ontvangst werd genomen, was net op het moment dat Lenstra (zo heette de patiënt) met de paarden, die hij voor de wipkar had aangespannen, naar het ploegen zou gaan. Toen hij de trekker zag, bleef hij met de paarden staan, keek naar de trekker en zei: "Bouwers, hier heb je de leidsels." Lenstra is toen naar het paviljoen gegaan, heeft zich omgekleed en heeft zijn verdere leven doorgebracht met veel te wandelen, maar hij heeft nooit weer een voet gezet op de boerderij. Het speet mij wel, maar hij was niet om te praten. Ik kreeg direct weer een andere patiënt, ook een Groninger, Bolhuis genaamd, en die heeft toen jarenlang alleen achter de paarden gelopen. In zijn werk was hij alert.

Einde van de aantekeningen.

Lambertus Bouwers, echtgenote Jantje Wierts en zoon Tijme bekijken de nieuwe tractor (1959). Op de achtergrond de kippenhokken die een getrouwe kopie zijn van de kippenhokken van het Oosting Instituut in Emmen.

Excursie H'V Zuidoost-Drenthe 2015

thema: 'Kloosters en Ridders'

De voorbereidingen van de excursie in 2015 zijn in volle gang. De data liggen vast: 2 en 9 mei 2015. De 'Slag bij Ane' (1227) loopt als een rode draad door deze excursie. Bekend van deze kruisridderslag onder leiding van Otto van Lippe, bisschop van Utrecht, is dat velen in het moeras werden gelokt en verdronken. Maar kloppen deze feiten wel?

Tijdens de excursie bezoeken we 'de plek', waar in 1233 het 'Zwartewaterklooster' werd gesticht. Dit Benedictijner vrouwenklooster ligt ten noorden van Hasselt en werd opgericht voor de ziele-rust van de gesneuvelde edelen bij Ane. Tijdens de lunchpauze doet Paul Rademaker uit Hasselt, al jaren intensief bezig met de 'Slag bij Ane', uit de doeken wat deze 'plek' met de door de bisschop zelf uitgeroepen 'strafexpeditie' tegen de Drenten te maken heeft.

De excursie brengt ons bij het slagveld in Ane. Een mooie cultuurhistorische route brengt ons vervolgens naar de plek van het voormalige Agnietenklooster (nu een rustiek kerkhof) in Zwolle. Beroemde bewoner van het klooster was Thomas à Kempis (1380-1471). De Vecht was belangrijk voor de afvoer van de gesneuvelde Kruisridders.

We bezoeken de plaats, waar deze rivier in het Zwartewater/Zuiderzee uitmond.

De lunch gebruiken we in de Veldschuur van het natuurgebied 'De Olde Maten'. Daarna bezoeken we het kerkhof van het 'Zwartewaterklooster'. Vervolgens gaan wij over de dijk langs Zwartsluis naar Vollenhove, een van de mooiste Zuiderzeestadjes. Als liefhebber van de historie kun je hier wel dagen doorbrengen. Helaas ontbreekt ons daarvoor de tijd. Wat u in Vollenhove te zien krijgt, is de moeite waard.

Tenslotte maken wij nog een toertocht tussen de Wieden en dan een snelle terugtocht naar Emmen. Opgave is vanaf nu mogelijk. Voor het natje en droogje wordt gezorgd. Meer details volgen in de *Kroniek* van maart 2015.

De heroïek straalt af van dit schilderij dat de slag bij Ane moet verbeelden. Het schilderij werd omstreeks 1855 door A.F. Zürcher (1825-1876) gemaakt voor de historische galerij van de verzamelaar J. de Vos (uit: Ach Lieve Tijd, deel 14, Tien eeuwen Drenthe, de Drenten hun soldaten, blz. 320.

De stichting van de schansen in Zuidoost-Drenthe

In 2013 verscheen onder toezicht van de Stichting Menno van Coevorden van de hand van diverse auteurs het boekwerk *Atlas van historische verdedigingswerken in Nederland. Groningen, Friesland en Drenthe*. Een jaar eerder werd door Hans van Westing het boekwerk *Drie Drentse Schansen. Zwartendijksterschans, Emmerschans, Katshaarschans* gepubliceerd. In september 2014 schreef Gerrie van der Veen een korte bijdrage over 'De Emmerschans' in de *Kroniek*, het tijdschrift van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe. De voormalige verdedigingswerken in de provincie Drenthe stonden de laatste jaren flink in de belangstelling. Maar uit alle publicaties werd duidelijk dat niet bekend was in welk jaar de diverse schansen in Zuidoost-Drenthe werden gesticht. Daarin is inmiddels verandering gekomen.

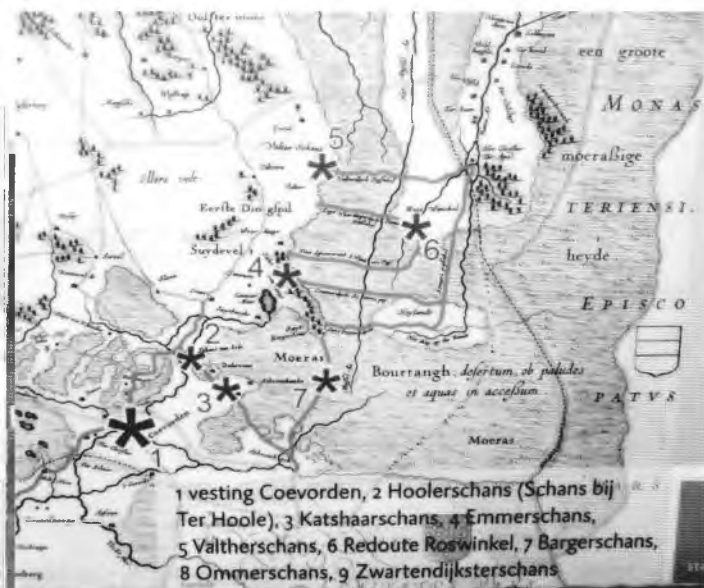
De bisschoppelijke stoel van Munster werd sinds 1650 bezet door Christoph Bernard van Galen, die liever de wapenrok dan de herdersstaf droeg. Tussen de kerkvorst en de stad Munster was in het jaar 1655 een geschil gerezen, voornamelijk omdat de bisschop ervoor had gekozen krijgsvolk

in de zetelstad van zijn diocees te leggen. Twee jaar later vroeg de stad de Staten der Verenigde Nederlanden om hulp, die hun bemiddeling aanboden. De bisschop weigerde, maar moest na een besluit van de Nederlanden om de stad te ondersteunen, een verdrag aangaan. Dit had kwaad bloed gezet bij de bisschop en een aantal geschillen leidden tot het ontstaan van de Eerste Munsterse Oorlog. Eén daarvan was de bezetting van de Deyler Schans. Van Galen had zich in het voorjaar van 1664 van de schans meester gemaakt. Maar al op 31 mei 1664 werd de aanval op de schans ingezet door Willem Frederik van Oranje, stadhouder van Friesland. Op 4 juni 1664 gaf de Munsterse bezetter zich over en moest Christoph Bernhard van Galen het overgaveverdrag tekenen.

De Eerste Munsterse Oorlog 1665-1666

Al snel deed zich voor de bisschop van Munster

Een overzicht van de schansen in Zuidoost-Drenthe. Deze foto is vanaf het informatiebord genomen. (Foto: Piet Naber)

de gelegenheid voor zich te revancheren. In 1665 begon Engeland de oorlog met de Nederlanden. Karel II van Engeland vond in de Munsterse bisschop een geschikte bondgenoot om de Staten de oorlog te verklaren en vanaf landzijde de aanval in te zetten. In juli 1665 bracht de bisschop van Munster, gefinancierd door de koning van Engeland, een leger ter been op de Lipperheide, waaraan troepen werden toegevoegd van Maximiliaan Hendrik van Beieren, keurvorst-aartsbisschop van Keulen, en Filips Willem, hertog-paltsgraaf van Nieuwburg. Op 19 september 1665 stuurde de bisschop een brief aan de Staten van Holland, waarin de oorlog werd verklaard. Op 21 september vielen de Munsterse troepen vanuit Ochtrup Twente binnen. Steden en adellijke huizen werden bezet, het platteland van Twente en de graafschap Zutphen vielen ten prooi aan plunderingen. Eind september 1665 legden de Munsterse boeren, ondersteund door de bevolking van Roswinkel, een lange brug aan over het moeras bij Ter Apel, de zogenaamde Gorgas Dijk. Roswinkel werd door de Munsterse troepen bezet en forse schade werd toegebracht. De Munsterse troepen vielen via deze dijk Groningen binnen bij het klooster Ter Apel. Het klooster en het dorp Seltingen werden bezet.

De troepen van prins Johan Maurits van Oranje beletten aanvang oktober 1665 de bezetting van de grote steden Zwolle, Deventer, Zutphen en Doesburg. De Munsterse troepen trokken over de passen Rouveen en Ommerschans naar de noordelijke provincies. Ommen werd bezet, maar het maken van een doorgang bij de Ommerschans mislukte. De Munsterse troepen vielen op 12 oktober 1665 het Pannenhuis bij Rouveen aan en overmeesterden de sterkte. Ze trokken vervolgens door het Drentse land naar Groningen, waarna de Staten van Friesland de verlaten schans Rouveen wederom bezetten.

Op 13 oktober 1665 trokken de Munsterse troepen naar Staphorst. Op de 14de trokken ze langs Meppel, Dickninge en Koekange naar Ruinen. Op 15 oktober marcheerden de Munsterse troepen naar Assen, waarbij Witten en Assen werden geplunderd. Op 16 oktober trokken de bisschoppelijke troepen langs Rolde naar Zuidlaren. De Munsterse troepen passeerden de pas van De

Groeve, trokken over de Foxholsterbrug tussen Zuidlaren en Hoogezand het Groningerland binnen en gingen via Kropswolde en Sappemeer naar Winschoten. Het Oldambt en de schans Winschoterzijl werden bezet. De Munsterse troepen maakten op 18 oktober 1665 kwartier bij Winschoten. Op 25 en 26 oktober 1665 viel het bisschoppelijk leger de Bourtanger Schans aan, maar die wist stand te houden. Er werd een tegenaanval ingezet door de Staatse troepen. De Munstersen trokken zich terug uit Winschoten, Heiligerlee, Ter Apel en alle kleine forten, met uitzondering van het Huis te Wedde. Op 26 december 1665 moesten de bisschoppelijke troepen hun schans in Winschoten prijsgeven. Als gevolg van de invallende dooi verloren de Munstersen op 18 januari 1666 het Huis te Wedde.

Eind december 1665 vielen 1.000 Munsterse ruiters via Schoonebeek Drenthe binnen. Schoonebeek werd geplunderd en de troepen trokken richting Emmen. Ze hielden zich een dag schuil in het veld tussen Emmen en Valthe. Op 26 december 1665 vielen de Munsterse troepen via het Valtherveen Emmen aan met 400 man, waarna Emmen werd bezet. Een dag later trokken de troepen zich terug uit Emmen, waarna het garnizoen van Coevorden uit wraak plunderend door de graafschap Bentheim trok.

Aanvang januari 1666 vielen de Munsterse troepen over de bevroren moerassen Vriezenveen aan, dat werd geplunderd. In februari 1666 plunderden ze Vriezenveen nogmaals.

In februari 1666 werd een traktaat gesloten tussen de Staten van Holland en de keurvorst van Brandenburg over de aanval op de Munsterse troepen indien deze zich niet zouden terugtrekken. De bisschop van Munster, Christoffel Bernhard van Galen, kreeg daardoor tegenover zich het Staatse leger, de troepen van Lunenburg, Brandenburg en het Franse leger. Op 18 april 1666 werd in Kleef de 'Eeuwige Vrede' gesloten tussen de bisschop van Munster en de Staten van Holland. Eind mei 1666 gaf Van Galen opdracht tot ontruiming van het Staatse gebied.¹

Christoph Bernhard Freiherr von Galen (meestal Bernard van Galen) (Drensteinfurt, 12 oktober 1606 - Ahaus, 19 september 1678), bisschop van Munster.

Wat is er bekend over de stichting van de schansen?

Bij zijn opmars stuitte de Munsterse bisschop op diverse verdedigingswerken. De diverse auteurs van de boeken over de schansen in Noord-Nederland hebben gegist naar de ontstaansperiode van deze vestingwerken in Zuidoost-Drenthe. Even kort op een rijtje wat over de schansen is geschreven.

Bargerschans

De Barger- of Bergerschans lag op de pas vanaf Schoonebeek door het veenmoeras naar het dorp Zuidbargoen en liep langs de Bargerbeek. In augustus 1665, kort voor de eerste Munsterse inval, schreef kolonel Broersema, de commandant van vestingstad Coevorden, dat het wenselijk zou zijn op een zandkopje in deze passage van Emmen naar Schoonebeek een redoute aan te leggen. Volgens auteur Versfelt zou de redoute er pas in de eerste helft van de 18de eeuw komen, maar niets blijkt minder waar, zoals we hierna zullen zien. De bisschoppelijke troepen uit Munster zijn nooit over deze schans getrokken. De schans zal daarna in verval zijn geraakt en er bleef slechts een weg over. Bij de inspectie van de veenen in 1681 zagen de gecommiteerden de veenweg niet als een probleem.

Generaal Menno baron van Coehoorn dacht daar blijkbaar anders over. In een schrijven aan de Staten van Friesland van 4 augustus 1701 zette hij zijn plannen uiteen voor de beveiliging van de provincies Groningen en Friesland. Hierbij betrof hij de *'Sandhardt loopende van Zuidbergen door het moer naar Schoonebeek'*: *'Op de pas van Zuidbergen gaande naar Schoonebeek dient een redoute geleid te worden waar de sandtrille eindigt, ende*

tot meerdere verseekering in het Schoonebeekse diep, van de source af, op distantiën te werden geleid overvallen, om het waater, soo veel doenlijk is, in de moeren te holden.' De eerste plannen zijn echter niet uitgevoerd. In 1754 werd tijdens een inspectiereis door de hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel in 1754 op de *'Cathardt Pas'* een vervallen redoute aangetroffen die ook al op de kaart van J. van Alberdingh uit 1688 werd aangegeven.

In 1796 onderzocht generaal Van Hooff de passage en in zijn memorie over de defensie schreef hij: *'Dan nog over het Zuidbergen veld langs het dorp van dien naam naar de Zuidbergerschans, alwaar de vaste zandgrond nog 200 honderd roeden breedte heeft. Voorts loopt door het moeras een voetpad tot op Schoonebeek, het geen zomers te voet en te paard, doch 's winters maar alleen te voet te gebruiken is. Deze schans, een vervallen redoute, breed in front 10 roeden, zijnde met een gracht omringt. Op 10 à 12 roeden voorwaarts ligt een opgeworpen dijkje bekend onder de naam van Ruiterdijk, welke men denkt te voren ook tot defensie van deze passage gedient te hebben.'* Van Hooff sprak over een dwarsdijk, die voor het werk was aangelegd en vermoedelijk de verdediging hier moest ondersteunen. Herstel van de redoute achtte hij blijkbaar niet nodig. Door het natter worden van het omliggende moeras zou het niet meer mogelijk zijn over de pas heen te trekken.

Emmerschans

Kolonel Broersema pleitte in augustus 1665 behalve voor een Bargar- of Bergerschans ook voor een schans aan het einde van de Emmerdijk. Tijdens de inspectiereis van Willem III uit 1681 was er sprake van een vervallen werk op deze plek. Er werd geconcludeerd dat dit werk is gebouwd vóór of direct na de Munsterse inval in 1672. De redoute kwam niet voor op de kaart van Alberdingh uit 1681.

In 1796 richtten de kerspelleden van Emmen zich tot het bevoegde gezag met het verzoek *'een waghuis op de schans aan de Emmerdijk'*. Directeur-generaal Van Hooff inspecteerde in 1796 het gebied en bezocht de Emmerdijk en constateerde: *'aan het begin van deze dijk ligt een vervallen re-*

doute in front breed 6 Roeden (22,6 m)'. Als advies werd gegeven de Emmerdijk van een redoute te voorzien. In het najaar van 1799 werd deze redoute aangelegd en op 4 november 1800 werd geschreven: *'Het werk zelfs voldoet compleet aan de verwachting, zijnde de plaatsing van de redout exact op de afscheiding van het veen met het zand bepaald, zodanig dat ene der gragten nog merkkelijk het veen is ingesprongen, zijnde de passage omde redout heen geleid.'*

In 1936 ontstond een discussie tussen prof. dr. A.E. van Giffen en H.T. Buiskool, het hoofd van de openbare lagere school te Weerdinge. Van Giffen had namelijk aangegeven dat de Emmerschans van 1800 dateerde en Buiskool was van mening dat de schans veel ouder was en zelfs omstreeks 1593 werd aangelegd. Had men toen de beschikking gehad over de Hottingerkaart, dan hadden de strijdende partijen in ieder geval moeten concluderen dat er een onderzoekspunt was, want op deze kaart uit de periode 1788-1792 stond de Emmerschans al aangegeven. De melding van een schans in 1796 werd door Van Giffen uitgelegd met het vermoeden dat dit slechts een voorlopige aanleg zou zijn geweest en dat een paar jaar later de definitieve Emmerschans werd aangelegd. In 1960 deed Van Giffen een opgravingonderzoek aan de Emmerschans ter voorbereiding op de restauratie. En toen kwam hij met de conclusie dat er blijkbaar sprake was geweest van een voorganger van de schans uit 1799: *'Het is thans wel duidelijk, dat de in 1800 aangelegde schans niet op een ongerepte grondslag rust. In tegendeel, er onder bevinden zich oudere cultuur-overblijfselen, blijkbaar van een vroegere versterking. Deze werd reeds eerder, hier of althans in de nabijheid, vermoed op grond van overlevering en archivalia. Door enkele gegraven proefsleuven kwam namelijk vast te staan dat onder de huidige schans, binnen de begrenzing van het binnenplein, een oudere schans was gelegen.'* We zullen hierna zien dat beide heren een juist stand-

*In het midden: de ingang van de Emmerschans (Foto: Piet Naber)
Rechts: De Emmerschans in 2014 (Foto: Piet Naber)*

punt hadden. Van Giffen dateerde de schans op 1800 en dat was juist voor zover dit betrekking had op de vernieuwde schans. Buiskool was iets te enthousiast geweest met de datering, maar hij had wel degelijk gelijk dat er sprake was van een oudere schans, zoals we hierna zullen zien. De nieuwe Emmerschans werd in 1854 als vestingwerk opgeheven. De markegenoten van Emmen en Westenesch, die het object in 1935 in eigendom hadden, schonken het aan de Stichting Oud-Drenthe. De Emmerschans werd in 1960-1961 gerestaureerd op basis van het vestingplan uit 1800.

Ten Hole

De schans Ten Hole lag op korte afstand van het gelijknamige dorp Den Hool op de weg van Dalerveen naar Emmen. In 1593, tijdens de Tachtigjarige Oorlog, was de Spaanse veldheer Frederik van den Berg al eens met een troepenmacht vanuit Duitsland over deze pas naar de stad Groningen getrokken. Volgens dr. Johan Picardt waren er in de Tachtigjarige oorlog (1568-1648), in 1596, al dertig Staatse soldaten gelegerd te Ter Hole. Zij moesten de plunderende Spaanse soldaten bestrijden. Kort na 1600 trok het Spaanse leger onder leiding van Ambrosius Spinola op naar het oosten van Gelderland en Overijssel en namen daar Groenlo, Oldenzaal en Lochem in. Gedeputeerde Staten van Drenthe besloten daarop in hun vergadering van 11 oktober 1605 tot oprichten van een aantal fortificatiewerken aan de zuidgrens van de provincie, onder andere bij Dae(r)lerveen. Het duurde nog ruim vijftien jaar voordat er een versterking kwam. De schans Ter

Hole werd in 1621 gerealiseerd. Op 13 augustus 1628 kreeg ingenieur Jacop Slijp, die bezig was nabij de Dollard de Nieuwe- of Langakkerschans te bouwen, opdracht de redoutes bij Valthe en Den Hool te versterken. In augustus 1628 begon hij met het werk. De schans kreeg onder andere twee nieuwe bastions, die met geschut werden bewapend. In de oorlogsjaren 1624-1648 en tijdens Munsterse Oorlogen 1665-1673 was de schans met garnizoen bezet en van belang voor de landverdediging. In 1655 besloten de Raad van State dat de schans Ten Hole hersteld moest worden. In oktober 1665 wist een grote Munsterse legerenheid door verovering van de schans bij de Lichtmis Drenthe binnen te dringen. Na al plunderend door de Landschap te zijn getrokken legerde deze troepenmacht zich in Oost-Groningen, waar zij geruime tijd bleven liggen. Een hernieuwde aanval op Zuidoost-Drenthe leek tot de mogelijkheden te behoren en besloten werd aandacht aan de schansen te schenken. In november 1665 werden de hutten in de Holerschans gerepareerd. Ook bleek het nodig te zijn de kanonnen waarmee de schans was uitgerust van affuiten te voorzien, moest de gracht die slechts drie voet diep was worden uitgegraven en waren stormpalen nodig. Toen de oorlogsdreiging in de jaren daarna langzamerhand afnam, verminderde de aandacht voor de schans en werd het onderhoud verwaarloosd. Midden volgende eeuw was de schans nog verder in verval geraakt en werd uiteindelijk geheel afgegraven. In 1796 schreef generaal Van Hooff in zijn memorie van defensie dat de schans Den Hool *'thans geheel geslegt en tot Saailand gebruikt is'*.

Ernst Casimir (Dillenburg, 22 december 1573 - Roermond, 2 juni 1632), graaf van Nassau-Dietz (1606-1632), stadhouder van Friesland (1620-1632) en stadhouder van Stad en Lande en Landschap Drenthe (1625-1632).

Katshaar

De eerste informatie over het strategisch belang van de Katshaar - de pas van Emlichheim naar Dalerveen - kwam uit 1628. Graaf Ernst Casimir van Nassau dient een verzoek in bij de Staten-Generaal om de pas van Schoonebeek te mogen fortificeren, waartoe werd besloten. Maar het onderhoud bleek moeilijk, want bij een inspectie van de zuidgrens van Drenthe in 1636 werd gemeld: *'Is den Ingenieur Heixan gelastet op Dalerveen bij de Katsharen alle rillen te stoppen ende door stowinge der wateren de morassen aldaer im-*

passabel te maecken.’ In vredestijd werd de pas van Schoonebeek over de Katshaar naar Dalen ook gebruikt door de lokale bevolking. In 1641 vaardigde Sterckenburg, de commandeur van de vesting Coevorden, een verbod uit op het gebruik van de pas door de inwoners van Schoonebeek. Omdat er slechts over een pas werd gesproken lijkt het er op dat de begin 17de eeuw aangelegde schans al vóór 1640 is verdwenen.

Tijdens de halfjaarlijkse inspectiereizen die de Raad van State had verordonneerd, maakten de gecommiteerden op 10 oktober 1657 een tocht per wagen langs de paden ten oosten van Coevorden. Na een bezoek aan de schans Ten Hole bereikte het gezelschap een zekere hoogte, genaamd *‘de cleine en groote Catshaer’*. Van hier voerde, zo meldten de gecommiteerden, een vaste passage van harde zandgrond naar Vlieghuis. *‘Onzes inziens dient dese plaats voor tyt van noot verseeckert om alsoo de passage als het overbrengen van peerden te beletten, synde dese plaats veer af van Coevorden en niet te bewaren als met daer leggen een fortien op de cleine Catshaer.’* Kolonel Broersema, commandant van de vesting Coevorden, schreef dat het wenselijk zou zijn een redoute aan te leggen en schrijft in 1665 dan ook: *‘op de pas van Schoonebeek diende men een Redout te leggen bij het huis van Wijter Quest, zijnde laatste huis aan de Dalerveen’*. Door een aantal auteurs werd gemeld dat tijdens de eerste aanval van de bisschop van Munster in 1665 er nog geen versterking op de Katshaar aanwezig was. Zoals we hierna zullen zien, blijkt dit niet juist te zijn.

De schans is voor het eerst ingetekend op de kaart van Van Alberdingh uit 1681 en heeft nooit een rol van enige betekenis gespeeld. De schans fungeerde vooral als controlepost voor het grensverkeer. In 1681 stelden de gecommiteerden uit de Staten-Generaal en de Raad van State en Gedeputeerde Staten van Friesland een proces-verbaal op over de mogelijkheden om de moerassen bij Rouveen, Ommerschans, Coevorden, Ter Apel, Boertange en de Langeackerschans te inunderen (onder water te zetten) in het kader van de verdediging van het land. Er werd ondermeer gesproken over een *‘de Catshaer, synde een Pas, door ’t Moer op een Hare, comende van Emblicamp*

op Schonebeek, van daer op ’t Vleethuijs, dan kanmen van dese Hare passeren tot het verval-lene redoutie op de Catshaer, synde dit redoutie van ’t Vleethuijs met Vijftien a achtiën roeden Moers gesepareert.’

In 1700 werd generaal Menno van Coehoorn verzocht een advies uit te brengen over de aan te brengen verbeteringen aan de grensverdediging. Hij stelde voor een redoute aan te leggen bij de Katshaar. Ook H. Mellema, directeur der fortificatiën in het departement Wedde en Westervoldingerland, vond in 1726 een sterkere schans bij de Katshaar wenselijk. En ook de hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel, veldmaarschalk over de troepen van de Staat der Verenigde Nederlanden, stelde in 1754 naar aanleiding van een inspectie van de grenzen van Overijssel, het Landschap Drenthe en het Westervoldingerland, dat het voorstel van Coehoorn uit 1700 moest worden gevolgd.

Aan het eind van de 18de eeuw werd het onrustig in de omliggende landen. In Nederland was de Bataafse Republiek uitgeroepen en gevormd naar het voorbeeld van en met militaire steun van de Franse Republiek. De landsverdediging kreeg daardoor weer aandacht. Naar aanleiding hiervan werd niet de oude sterrenschans op de Katshaar gerenoveerd, maar werd ongeveer 500 meter ten zuiden hiervan een nieuwe schans aangelegd, die we tegenwoordig kennen als schans De Katshaar.

De stichting van schansen in Zuidoost-Drenthe

De oorlogsvoorbereidingen van bisschop van Galen in juli 1665 ontgingen de Staten uiteraard niet en de noodzaak tot het aanleggen van verdedigingswerken was blijkbaar duidelijk. De Oude Staten Archieven van Drenthe geven antwoord op de ontstaansgeschiedenis ervan. Onder inventarisnummer 490 treffen we de *‘Extraordinarise Declaratie van Betalinge bij de Landtschap van Drenthe, in Generaliteits saken ten tijde vande Munstersche invasie gedaen, vanden 1 Septemb: 1665 totten laesten Aprilis 1666.’* aan. Hiervan maakt onderdeel uit een overzicht van de *‘Costen van fortificatie wercken ende gedeboucheert Arbeijts-loon’*.

Op 15 augustus 1665 besloten de gecommiteerden van Friesland, Groningen en Drenthe dat

'Costen van fortificatie wercken ende gedeboucheert Arbeijtsloon'.

diensten voor de Generaliteit, op Suitwolde, soo uit affsteeken van eenige wercken, als andersints, in Novembri 1665, tot voorcominge vande invall der vijanden, door expresse ordre vande Heeren Gecom. van Vrieslandt, Stadt ende Lande, ende Drenthe, gepresteert ende gedaen, Blijckende bij eene Ordonnan: vanden 15 Augusti 1665. Attestatie ende Quitan. no. jo dus hijr 90-0-0.'

landmeter Jan Carsten een aantal nieuwe verdedigingswerken moest uitmeten om een inval van de vijand te kunnen weerstaan: *'No. 1. Landtmeter Jan Carsten. Betaelt aenden Landtmeter Johan Carsten, de summe van t'negentich Carolus guld(ens), denselven geaccordeert, over eenige*

'No. 1'

De lokale bevolking uit de diverse kerspelen werd ingeschakeld om in de maanden september en oktober 1665 de verdedigingswerken aan te leggen. Honderden mannen uit Dalen en Oosterhesselen, Emmen en Odoorn, Roswinkel, Schoonebeek, Sleen en Zweeloo werden gedurende enkele dagen ingezet. Er kwamen nieuwe schansen op de Katshaar (tussen Dalerveen en Schoonebeek), achter Zuidbarge ter hoogte van de zogenaamde Ruitersberg (de Bergerschans) en twee schansen aan de randen van het moeras bij Emmen ter hoogte van de Bekedijk (onbekende schans) en de Emmerdijk (Emmerschans). Verder werd de Holerschans verbeterd en de gracht daaromheen schoongemaakt. En hetzelfde gold voor de Ruiterssloot bij de Katshaar. Op het kerkhof van Emmen werden twee halve manen aangelegd. De inwoners van Roswinkel werden op een later moment ingezet om brandhout te hakken en het slechten van de door de bisschop Van Galen aangelegde Bisschopsbrug of Gorgasdijk, waaraan ze overigens zelf bij de aanleg hadden moeten meewerken samen met de Munsterse boeren. Samengevat zagen de werkzaamheden er als volgt uit:

kerspel	aantal mannen	aantal dagen	totaal aantal dagen	vergoeding per persoon per dag	totaal bedrag	brandhout Bisschops- brug	Katshaar- schans	Berger- schans	Emmer- schansen	kerkhof Emmen	Holer- schans
Dalen en											
Oosterhesselen	208	3	624	f. 0,70	f. 436-16-0	v	v				v
Emmen en											
Odoorn	200	4	800	f. 0,70	f. 560-00-0				v	v	
Roswinkel			680	f. 0,70	f. 476-00-0	v					
Schoonebeek	28	3	84	f. 0,70	f. 58-16-0	v					
Sleen			480	f. 0,70	f. 336-00-0	v	v		v		
Zweeloo			230	f. 0,70	f. 161-00-0	v	v				v
totaal			2.898	f. 0,70	f. 2.028-12-0						

In de huidige arbeidstijd bedraagt een arbeidsjaar 261 dagen, zodat de aanleg van bovenstaande schansen dus ruim elf arbeidsjaren in beslag heeft genomen. Bij huidige arbeidskosten van omstreeks € 25,00 per uur en een achturige werkdag, zou de aanleg nu omstreeks € 580.000,00 aan arbeidskosten hebben bedragen. Hieronder volgt de tekst over deze werkzaamheden zoals deze door de Landschap Drenthe werden vergoed aan de individuele kerspelen in Zuidoost-Drenthe.

'no. 2 Sleen

Betaelt aende Ingesetenen van het Carspel Sleen, An voldoeninge vande daghuiren, van dat sijluiden inden herfst 1665 op verscheijden dagen, tesamentlijke, ten dienste vanden Lande, aende nieuwe Schantsen opde Catshaer, achter Suitberge, omtrent de Ruiters-berche, ende voor de Emmerdijcken, hebben gearbeijdet ende de summe van drie hondert des ende dertich Carolus guldens, volgens declaratie, Attestatie, Ordonn: vanden 27 Junij 1666 ende Quitan no. 2. Dus hijr 336-0-0'

'no. 2
Sleen'

'no. 3 Schonebeek

Betaelt aen die van Schonenbeeke de summe van acht ende vijftich Caroly guldens sestijn stuivers, voor dat deselve met achtentwintich mannen drie dagen hebben gearbeijdet aen nieuwe Schantse op de Catshaer, tusschen Daelerveen, ende Schonenbeek inden herfst 1665, ten dienste vanden Lande is gelecht, Blijcken: bij Ordonn: vanden 27 Junij 1666. Attestatie, en Quitan no. 3. Dus hijr 58-16-0'

'no. 3
Schone-
beek'

'no. 4 Sweel

Betaelt aen de Ingesetenen van het Carspel van Sweel, de summe van hondertses ende t'sestich Carolus guld., voor dat sijluiden in Septemb: ende Octob: 1665, ten dienste vanden Lande, op diverse dagen, met een partije mannen aende fortificatiën vande Holer Schants, de Ruiters-Sloot, ende de nieuwe Schansiens op de Catshaer, ende voor Emmerdijcke hebben gearbeijdet, Blijckende Ordonn: vanden 27 Junij 1666. Attestatie en Quitan: no. 6 dus 161-0-0'

'no. 4
Sweel'

'no. 5 Dalen ende Oosterhesselen

Betaelt aende Ingesetenen vande Carspelen Dalen ende Oosterhesselen, de summe van vierhondert ses ende dertich Caroly guls. sestijn stuivers, ter voldoeninge van dat sijluiden in Septemb: ende Octob: 1665 met Twee hondert en acht mannen, drie dagen, ten dienste vanden Lande, hebben gearbeijdet, aen het opmaeken vande Holer Schantse graften, ende de Ruiters-Sloot bij de Cats-

[illegible]

22. 6. *St. Vincent and the Grenadines, Windward*
Islands, Grenada, St. Vincent,
St. Lucia.

Under these names Buchanan
 and Purvis, in the
 "Book", under heading
 "Admission from James Buchanan to
 George Washington", the
 names of Buchanan, Purvis -
 1844 - 1866. (Admission and
 Purvis, and C. Buchanan - 1866.

'No. 6 -
Emmen
en Odo-
ren'

Hesperomela

[illegible]

'No. 7
- Roos-
winckel'

Overigens zijn dit niet de enige kosten die door de Landschap werden betaald voor de aanleg van fortificatiën. Met name werd er door diverse andere kerspelen en buurtschappen in Zuidwest-Drenthe met volle inzet gewerkt aan het aanleggen van een nieuwe schans of redoute bij Rouveen. Verder werd er een retranchement of klein schansje aangelegd tussen Ten Cate en de Ommerschans:

kerspel of buurtschap	aantal mannen	aantal dagen	totaal aantal dagen	vergoeding per persoon per dag	totaal bedrag	Bruinen- berg	dijk van Lutten	Rouveense schans	bij de Ommer schans
Ansen	13	2	26	f. 0,70	f. 18-04-0			v	
Echten			36	f. 0,70	f. 25-04-0			v	v
Koekange			110	f. 0,70	f. 77-00-0			v	
Kolderveen	32	2	64	f. 0,70	f. 44-16-0			v	
Meppel	30	2	60	f. 0,70	f. 42-00-0			v	
Nijeveen	24	2	48	f. 0,70	f. 33-12-0			v	
Pesse	28	2	56	f. 0,70	f. 39-04-0			v	
Ruinen	94	3	282	f. 0,70	f. 197-14-0			v	v
Ruinerwold	195	2	390	f. 0,70	f. 273-00-0			v	
De Wijk			86	f. 0,70	f. 60-04-0			v	
Zuidwolde			270	f. 0,70	f. 189-00-0	v	v	v	
totaal			1.428		f. 999-12-0				

Veel effect heeft het aanleggen van de schans Rouveen niet gehad, want zoals we hiervoor zagen namen de troepen van de Munsterse bisschop op 12 oktober 1665 - nog geen maand na het aanleggen ervan - het verdedigingswerk al in en trokken door naar Groningen. De verlaten schans werd vervolgens bezet door de Friese troepen. Overigens zagen we dat de andere nieuw aangelegde schansen in Zuidoost-Drenthe hetzelfde lot was beschoren. Ook deze vielen vrij snel in handen van de vijandelijke Munsterse troepen.³

De onduidelijkheid over de stichtingsperiode van vrijwel alle verdedigingswerken in het zuiden van de Landschap Drenthe is met bovenstaande weggenomen. In de maanden september en oktober 1665 vond de aanleg plaats. In de korte tijd die beschikbaar was kon er blijkbaar onvoldoende over worden nagedacht tegen welke aanvallen een goed verdedigingswerk bestand moest zijn. We kunnen waarschijnlijk concluderen dat het geen goed doordachte werken waren, want de troepen van bisschop Van Galen - die met grote aantallen manschappen de belegering inzetten - overmeesterden binnen korte tijd de nieuw aangelegde verdedigingslinies en trokken op naar het noorden. Wel doet er zich een nieuwe vraag voor. Ten

aanzien van de Emmerschans was er een discussie over de ouderdom van de schans. Gebleken is dat in de herfst van 1665 aan de Emmerdijk op de rand met het moeras een nieuwe schans werd aangelegd. Maar er blijkt nog een schans te zijn gesticht tegen het moeras aan en wel aan de Beke-dijk. De grote vraag is waar deze dijk heeft gelegen. Oude kaarten vermelden de dijk niet. Mogelijk gaat het om de voormalige (Zuid)Bergerdijk die ten zuiden van en parallel aan de Emmerdijk door het moeras en deels langs de beek de Runde liep. Vanaf deze dijk was Ter Apel bereikbaar.

Noten

- 1 Finke, B.J. en W. Heerspink, Heerscopinc. De geschiedenis van de erven en geslachten Heerspink 1325-2000. Deel I Echteler, Klein-Ringe, Rheeze, Hilversum, 2008
- 2 Oude Staten Archieven, inv.nr. 490, fol. 34vo-37vo, Drents Archief
- 3 Oude Staten Archieven, inv.nr. 490, fol. 37vo-41, Drents Archief

De Opgejaagden, Bep Carla Meiboom

In 2012 verscheen de uitgebreide versie van het boek *De Opgejaagden*. In het oorspronkelijke boek beschreef Ab van Dien zijn herinneringen als joodse onderduiker in het Valtherbos. Na uitgebreid onderzoek in het Nationaal Archief te Den Haag is door ondergetekende een hoofdstuk toegevoegd, waarin uitgebreid wordt ingegaan op de onderduikers, de leden van de verzetsgroep Zefat en andere betrokkenen. In dit hoofdstuk wordt tevens uit de doeken gedaan hoe het zover heeft kunnen komen dat Albertus Zefat en Jan Hendriks werden vermoord.

Afgelopen jaar kreeg ik het droevige bericht dat op 20 februari 2014 Bep Carla Meiboom, na een kort ziekbed, vrij plotseling is overleden. Zij wordt in het boek aangeduid met Bob, Bobbeltje, 'onze jongste' en 'onze benjamin'. Van de zestien onderduikers was zij de laatst levende.

Bep Carla Meiboom (roepnaam Carla), geboren in 1935 te Groningen, was een dochter van Meijer David Meiboom (1909-1943) en Sitta Speier (1907-1995). Haar vader werd in augustus 1942 ingeschreven in kamp Westerbork. Twee maanden later werd hij naar Auschwitz gedeporteerd waar hij in januari 1943 werd vermoord. Op 2 oktober 1942 vond er een massale razzia plaats in Emmen. Op die avond bezocht een gemeenteveldwachter ook de woning van Sitta en Carla aan de Sleutel-

straat 31 om moeder en dochter op te halen. Zij hadden zich aan de oproep van de bezetter onttrokken en waren ondergedoken bij hun buurman Jan Niemeijer. Daar zaten zij op een klein zoldertje en werden verzorgd door Mat, de vrouw van Jan Niemeijer. Tieme Beuving schreef hierover dat het voor haar een zware taak was die voor haar veel innerlijke spanning teweegbracht. De gemeenteveldwachter trof beide vrouwen niet aan, ging het huis binnen en rapporteerde daarover: *'In de slaapkamer van juffrouw Meiboom-Speier trof ik een wanordelijke toestand aan. Eén en ander wees op een haastige vlucht. Verschillende Jodensterren die klaarblijkelijk van de kleren verwijderd waren geworden, lagen verspreid door de kamer. Het beddengoed lag zeer wanordelijk door het bed en verschillende kledingstukken lagen op de vloer van het vertrek.'*

Op 24 december 1942 werd VOW (vertrokken onbekend waarheen) in het bevolkingsregister van Emmen aangetekend. Sitta en dochter Carla waren aan de Duitsers ontkomen en vluchtten tezamen met vier andere joden uit Emmen. Het zestal kwam terecht bij Albertus Zefat in Valthe. Wat zich hier afspeelde heeft Ab van Dien in *De Opgejaagden* verwoord.

Begrijpelijkerwijs heeft het oorlogsgebeuren diepe indruk op Carla gemaakt en heeft zij hier nooit met iemand over willen en kunnen praten. Toen de KRO-televisie in 2012 haar zoon Don benaderde

Bep Carla Meiboom
(1935-2014)

in verband met een documentaire over de onderduikersholen in het Valtherbos was voor haar de schok groot, maar beseftte ze ook dat zij de enige overlevende was die er uit eigen ervaring nog over kon vertellen. In grote lijnen heeft zij haar zoon toen deelgenoot gemaakt van haar pijnlijke herinneringen aan het Valtherbos.

- *Wat was je schuilnaam?*

Bobbeltje Bloedworst. Mijn echte naam mocht ik nooit aan iemand vertellen.

- *Wat was je huisdier?*

Een wezel uit het bos die vaak kwam als ik alleen buiten speelde. Ik speelde in de zandbak die ze voor me hadden gemaakt.

- *Hoe heb je leren lezen?*

Van Alfred en Con. Zij hadden het tijdschrift *De Lach*. In het eerste keetje, zo noemden we het hol, kreeg ik ook een muizenboekje.

- *Wat deden jullie overdag?*

De vrouwen werkten vooral in de groentetuin boven op het dak van het tweede keetje. Toen de oorlog was afgelopen hadden we een hele moestuin. 's Avonds deden we spelletjes zoals wie met blote handen de meeste muizen kon vangen. Ik deed ook spelletjes met twee spinnen en ik had een pop die aan flarden lag. Verder kreeg ik natuurlijk veel aandacht als enig kind. In het bos waren we heel vrij.

- *Wat had je als kleding en schoeisel?*

Ik liep op blote voeten. In de winter had ik een soort sloffen van konijnenbont die ze voor me hadden gemaakt. Verder liep ik gewoon in een broekje. In de winter had ik wel wat kleding, maar ik had geen idee waar dat vandaan kwam. Wat ik nog wel weet is dat ze de wol uit de oude kleding haalden en daar weer nieuwe dingen van maakten.

- *Waar was je bang voor?*

Dat de jongens niet terug zouden komen als ze eten gingen halen en voor de TODT. Dat was een Duitse instantie die ook een tijd in het bos aan het werk was. Als ze dichtbij waren konden we ze zelfs horen praten en dan moesten we doodstil zijn. Ik mocht een boom uitzoeken om hen aan op te hangen als ze te dichtbij kwamen. Dan zouden de jongens hen doodmaken. Als kind vond je dat gewoon. Je wist niet beter. Ik vond alles gewoon, ook als twee mensen met elkaar naar bed gingen.

- *Met wie had je het meeste contact?*

Het meeste met Loek en Ab, maar ook met Jo, de verzorger die af en toe kwam.

- *Wat heeft de meeste indruk op je gemaakt?*

De inval bij de Warringa's. Gien en Lien Warringa gingen toen heel erg snel in bed liggen. Wij moesten door een gat onder het bed onder de vloer van het huis. Mama hield haar mond op mijn mond terwijl de Duitsers boven ons aan het zoeken waren. Dat is het ergste dat ik ooit heb meegemaakt. Sindsdien heb ik engtevrees en ben ik jarenlang bang geweest in het donker.

- *Hoe wisten jullie dat jullie bevrijd waren?*

De verzorgers kwamen met chocola van de bevrijders. Die lagen enige tijd aan de overkant van het Oranjekanaal, maar kwamen er niet direct over waardoor wij nog niet bevrijd waren. Ik weet nog dat iedereen boos was: ze konden wel over Rijn en Waal, maar niet over dat stomme Oranjekanaal! Hendrik en Jantje kwamen ons vertellen dat we vrij waren en toen zijn we naar Emmen gelopen. De mannen gingen als eerste weg. De oudere mensen, mama en ik gingen pas later. Toen ook wij eindelijk durfden te gaan bleef de angst. Op de weg naar Emmen zijn we verscheidene keren een greppel in gedoken als er mensen of voertuigen aankwamen. Ik heb jarenlang moeten wennen aan mensen om me heen. Ik was echt mensenschuw. Dat heeft jaren geduurd. Als we na de oorlog thuis bezoek kregen vluchtte ik naar buiten. Ook toen ik volwassen was had ik daar nog moeite mee, ook al kende ik de mensen.

- *Woonden er toen andere mensen in jullie huis?*

In het huis van mijn oom en tante zat een NSB-gezin met een kind met open TBC. Die bleven in het huis. In ons huis aan de Julianastraat zat ook een NSB'er. In het huis van opa From zaten ook NSB'ers, maar die hebben ze eruit gekregen. Ik heb nog een tijd bij onze oude burens gewoond. Die hebben me prima opgevangen. Hij werkte

bij de gaarkeuken en er was van alles te eten. Ik vond alles lekker, maar ik herinner me ook dat ze me draadjesvlees gaven; dat vond ik vies! Bij het natuurzwembad zaten de Polen die ons hadden bevrijd. Ik moest daar samen met de meisjes van Warringa heen. Die Polen hebben me zover gekregen dat ik mee naar binnen ging. Ik was heel erg bang voor mensen in uniformen. Van hen heb ik het lekkerste gekregen dat ik ooit heb gegeten: een witte boterham met zoute boter! Ik moest daar elke dag heen en kreeg voor de hele familie eten mee, maar alleen als ik daar eerst mijn eigen maaltijd had opgegeten. Waarschijnlijk was ik zo mager als een scharminkel, maar dat had ik zelf niet door. Wij zijn pas driekwart jaar later teruggegaan naar de Wilhelminastraat. Toen heeft papa [zie naschrift] het voor elkaar gekregen dat wij het voorste deel van de woning kregen met het winkelgedeelte. De NSB'ers zaten in het achterhuis en zijn pas later afgevoerd. In het gemeentehuis van Emmen lag het Perzische tapijt van mama, nooit teruggekregen.

- *Waren jullie niet haatdragend tegen NSB'ers?*
Op school zat een NSB-meisje en daar mocht ik gewoon mee omgaan. Mama zei altijd: "Jij bent een joods meisje en zij kan het niet helpen dat haar ouders NSB'ers waren."

Toen ik na de oorlog door haar werd uitgescholden heb ik haar met mijn klomp een gat in het hoofd geslagen. Maar ook mijn klomp was kapot en dat was heel erg, want die was erg duur. Ik was erg bang om op mijn falie te krijgen en heb gezegd dat ik was gevallen. Na een half uur stond de vader met dat meisje aan de deur. Toen moest ik wel vertellen dat ze me had uitgescholden voor 'vuile jodin'. Papa zei toen dat het jammer was dat ik haar niet harder had geslagen.

- *Ben je na de oorlog nog naar de lagere school geweest?*

Ja, toch nog 1,5 jaar. Ik was nog maar 10 jaar. Loek en Ab hebben me in het keetje les gegeven waardoor ik qua woordenschat ver vooruit liep op de rest. Loek heeft me zelfs wiskunde geleerd; rekenen kon ik als de beste. Schuin schrijven leerde ik met een stok in de aarde, pen en papier was er niet. Ik heb de vijfde klas gedaan, maar ging voortvarend over naar de zesde, omdat ik heel erg moest wennen aan andere kinderen. Ik

heb niet geleerd met andere kinderen om te gaan en te spelen. In het bos hadden we ook een grote wereldkaart waar ik spelden op mocht doen. Zo kreeg ik aardrijkskundeles. Geen idee hoe we aan die spullen kwamen, ze waren er gewoon. Daar dacht je als kind niet over na.

Na de lagere school ging Carla Meiboom naar de MMS om daarna bij de Danlon te gaan werken. Ze was ongeveer 20 jaar toen ze naar Amerika vertrok. Nederland benauwde haar. Vanwege een niet verlengd visum moest Carla echter terugkeren naar Nederland. Ze werkte hier onder andere als administratief medewerkster bij de Danlon en volgde een pedicure-opleiding. Ze had een praktijk aan huis. Het grootste deel van haar leven heeft zij in het westen van het land gewoond, waar ze in het huwelijk trad. Na haar scheiding heeft zij nog jarenlang voor TNO in Delft gewerkt als notuliste. Ze wordt herinnerd als een vrouw met een sterk karakter die in heel veel dagelijkse dingen makkelijk een knip kon maken, zolang het maar niet die periode in het bos betrof. Die heeft ze nooit goed kunnen verwerken en heeft haar getekend. Ze genoot van het leven als ze er met de caravan tussen uit kon. Dat deed ze tot 2007 zoveel als mogelijk was. Vanaf dat jaar woonde ze met haar vriend gemiddeld zeven maanden per jaar in een stacaravan. De laatste maand van haar leven overwinterde ze in een mooi huis in Spanje. Daar werd ze ziek. Ze overleed in Nederland na een kort ziekbed. Bep Carla Meiboom, die als kind van zeven jaar moest onderduiken, werd begraven op de joodse begraafplaats in Rijswijk.

Naschrift

Met 'papa' bedoelde Bep Carla Meiboom haar stiefvader en mede-onderduiker Abraham (Adolf) From, waarmee haar moeder in 1947 in het huwelijk was getreden.

Vanwege de associaties van haar voornaam Bep met haar onderduiknaam Bob koos ze er later voor om haar tweede naam Carla als roepnaam te gebruiken.

Alle in dit artikel genoemde namen zijn uitgebreid beschreven in *De Opgejaagden*, zesde en zevende druk.

Met dank aan Don Meiboom.

Lidmaatschap

Het lidmaatschap bedraagt € 18,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij het lidmaatschap voor 1 december van het lopende verenigingsjaar schriftelijk wordt opgezegd bij de secretaris. Leden ontvangen vier keer per jaar de *Kroniek* en ze hebben gratis toegang bij de door de vereniging belegde bijeenkomsten. In verband met kostenbeheersing verwachten we van de leden dat zij hun contributie voor of in de eerste twee maanden van het nieuwe verenigingsjaar onder vermelding van het contributiejaar overmaken op rekeningnummer NL78 RABO 0104 4688 15 van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe. Bij ruim 400 leden wordt de contributie in de maand februari van het lopende verenigingsjaar per incasso van hun rekening afgeschreven. Bij onze vereniging is een verenigingsjaar gelijk aan het kalenderjaar.

Bankrelatie

Rekeningnummer NL78 RABO 0104 4688 15, Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe, Achter de Smidse 1, 7812 AR Emmen.

Zaterdag 20 december 2014

In zijn lezing over '*Vervoer en transport in Zuidoost-Drenthe*' gaat Tonko Engelsman terug in de tijd, van de middeleeuwen tot in de eerste helft van de 20ste eeuw. Aan bod komen onder andere het belang van tram, trein en schip voor het transport, maar ook kruiwagen en fiets zijn vroeger van groot belang geweest. De laatste lezing van 2014 in het Historisch Café in de Bibliotheek van Emmen vindt plaats op zaterdagmiddag 20 december om 14.30 uur.

Zaterdag 24 januari 2015 of 7 februari 2015

Hans Thedinga van het bekende garagebedrijf Thedinga heeft een boek over de Oude Allee geschreven. Hans heeft jaren in de Minister Kanstraat gewoond. Deze straat krijgt dan ook veel aandacht in het boek. Het boek komt binnenkort op de markt. Hans vindt het leuk om ons tijdens een Historisch Café mee te nemen naar deze mooie vooroorlogse buurt van Emmen. Bij het ter perse gaan van deze *Kroniek* weten we nog niet precies op welke datum dit Historisch Café wordt gehouden. Maar u kunt in plaats van één datum ook twee data reserveren (24 januari 2015 en 7 februari 2015) en via de media bijhouden, wanneer het doorgaat. Het Historisch Café wordt in de Bibliotheek aan het Noorderplein gehouden. Het begint om 14.30 uur.

Begin maart 2015

Begin maart 2015 wordt in De Deelee in Emmer-Compascuum het boek *Van veenhut tot dorpspaleis* over veranderingen van de bebouwing langs de hoofdkanalen in Emmer-Compascuum, Emmer-Erfscheidenvveen en Foxel gepresenteerd. Door dit met vele foto's geïllustreerde boek krijgen we nader inzicht in de bouwkundige en architectonische ontwikkelingen in deze van oorsprong veenkoloniale kanaaldorpen. We komen hier in het volgend nummer op terug.

Voor meer informatie over lezingen en andere activiteiten kunt u terecht bij de website van Historisch Emmen (www.historisch-emmen.nl) en bij de regionale en lokale kranten in de gemeente Emmen.

Geheel boven: Het eerste onderduikershol in het Valtherbos, gefotografeerd na de bevrijding. (Uit: De Opgejaagden, blz. 22)

Boven: Omslag boek De Opgejaagden.

Foto voorzijde: Vanaf links: Mommie Weinthal, Bep Carla Meiboom en Sitta Speier. Boven: Carla Weinthal. (Foto: S. van Maarsen-From. Uit: De Opgejaagden, blz. 129)

Op een deel van de kaart van Drenthe van 1634 van C. Pijnacker staan afgebeeld bij Weerdinge: 'Landweg in Drenthe' van A.M. Gorter (1866-1933); bij Roswinkel: 'De kerk bij Roswinkel' van J. van Ravenswaay (1789-1869); bij Emmen: 'Kerk te Emmen' van J. Reijnders (1823-1889); bij Schoonebeek: 'Boerenerf in Pad- en Vlieghuis bij Oud-Schoonebeek', tekening van H.W. Jansen (1855-1908).